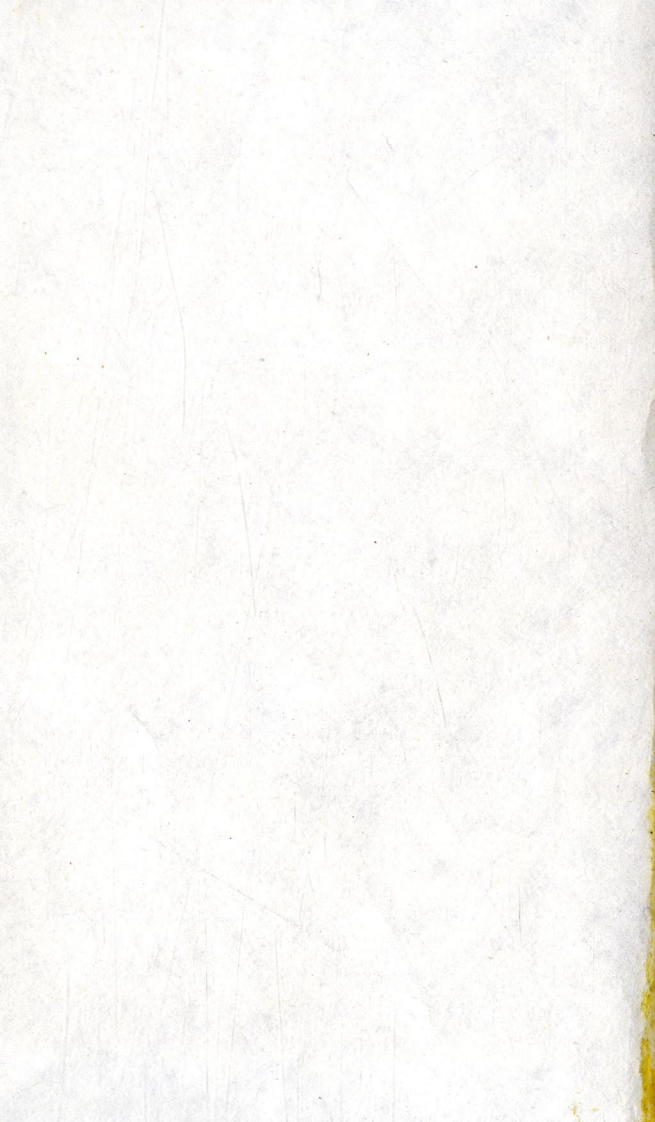

10
к. 237
БОГДАН ЛЕПКИИ.

27.211
Львів. Бібліотека
Ан. УРСР

Дповідая.

2459
(Заходом К. Студинського).

ЛЬВІВ
НАКЛАДОМ А. ХОЙНАЦКОГО.

З друкарні В. А. Шийковського.

1901.

дописати

Львівська державна
наукова бібліотека

№

3481

ЦЬВІТ ЩАСТЯ.

Дитиною малою він не раз чув, як люди говорили: »щастє«.

— Що таке щастє? — питав він у матери, цікаво вдивляючись своїми оченятами в її заклопотане лице.

— Щастє, дитинко, доля, — повторяла мати і не знала, як пояснити малій дитячій головці те дивне слово »доля«. — Доля, дитино, то такий цвѣт, що єго тяжко дістати.

— А ладний він, той цвѣт?

— Чи ладний, кажеш? А вжеж, що ладний. І дуже ладний. Як дивити ся на него, то очи радують ся, на серцю робить ся весело і глядіти хочеть ся.

— Мамо, я хочу того гарного цвіту. Скажіть, де він росте, я піду за ним. Я піду за ним, піду і принесу єго для вас і для себе.

— Тобі єго не треба, мій голубе, — казала мати цілуючи сина в русяву головку. — Тепер тобі годі йти за тим цвітом. Ти ще такий слабонький, а то ген за водою. Тепер тобі і без нього добре, а як виростеш і сил набереш, то тоді підеш.

— Ні, я не хочу, аж виросту. Я хочу тепер. Скажіть мені, де він?

І »скажіть« і »скажіть!« лепетала дитина, а мати, щоби втихомирити її, підійшла до вікна і показала на став.

(Їх хата стояла на горбочку, а перед хатою у долині був став).

— Ось там, за ставом, чи видиш?

— Виджу, мамочко, виджу! Їх там ціла левада. А які красні, які дуже красні! Чи то далеко?

— Таже далеко! Хиба не видиш? Ген, там, за водою!

— Аж за водою?

І задумав ся хлопчина. Пильно -- пильно вдивляв ся він великими, синіми очима в далеку далечінь аж там, де виднокруг зливав ся з голубими філями води.

Був вечір. На рубці виднокруга блиснула вузенька, ясна смуга, а за хвилю вплив місяць, немов човен круглий і срібний. Він звільна підливав на небо і здавало ся, що справді сунеть ся не по вечірній, тихій блакиті, але по дрімливій воді.

— Мамо! — радісно закричав хлопчина, зриваючи ся нагло з довгої задуми. — Знаєте що, мамо!

— Що, дитино?

— Я вже знаю, але вам не скажу.

— Та чому не скажеш?

— Бо не скажу. Ви гнівали би ся на мене.

— Ой ти, ти, мій пустію, а чи ти знаєш, що мамі всьо треба сказати?

— Знаю, але сего не скажу!
— відповів хлопець і сховав свою кучеряву головку на материних грудях.

За хвилю лежав у своїм маленькім ліжку. Мати провела єму молитву, казала попросити Бозі, щоби таткови, сестричкам і братчикам дав здоровлєчка, накрила єго, перехрестила і сказала: спи. Він справді замкнув свої оченята і вдавав, що спить. Навіть хропів. Але не спав. Бо як лиш мати на палцях відійшла від єго ліжка і зачинила за собою двері, він підніс повіки.

В кімнаті було ясно. Місячне сьвітло лило ся крізь вікна і обливало своїм синявим цвїтом усї стїни, двері, образи на стїнах і цілу обстанову. Під вікном у городі сьпівав соловій, здалека від ставу

доходив хлюпіт води. Раз-у раз котила ся вона дрібонькими, як морщини на старечім лиці, філями і вдаряла об греблю і беріг. Гребля і беріг відтручували її від себе, як напасника; вона подавала ся на хвилину назад, але сейчас ударяла ще дужше. Хлопець насторошив вуха.

— Хлюпоче, кличе мене. Каже, що перенесе аж там далеко, на леваду, де тільки, багато «щастя». Воно цвите. Жадна квітка не цвите так ладно. Чому то люде не рвуть того цвіту? Ага! Бо не годні дістати. Не знають, як через воду поплисти. Але я знаю. Коби лиш мама заснули і коби скорше до рана, то піду.

Піду.

Місяць сьвітив і сьвітив усе яснійше, соловій сьпівав невтомимо, а філя хлюпотіла. Хлопець не слав, але думав про райску квітку щастя.

Північ минула. Літня, коротка ніч кінчилась. Ранок був недалекий. На виднокрузі появився вузенький пасмужок, зразу блідий і невиразний, відтак усе більший і яснійший. Зорі блідли, блідло також і небо. Соловії притихли. Подуло пораннім холодом і роса затремтіла на цвітах. Вода в ставі хлюпотіла заєдно. Хлопець не спав. Їго груди філювали, очі світилися, губи горіли. Підняв голову, руками сперся о постелю і сів. Хвилину слухав. Всі в домі спали. Навіть стара, велика, чорна кітка, що звичайно в таку пору любила відбувати лови, лежала під нечею, як грудка чорної землі. І вона спала. Хлопчина по тихо встав і підійшов до вікна. Вікно відчинив легонько. Від вікна до землі не було високо. Переліз і здригнувся цілий. Зимна роса облила його теплі ноги і поранній холод перейшов єго. Він біг. Ставало теплійше. Дрібні ніжки зане-

сли єго на греблю. Став. Тепер хлю-
піт води було чути багато красше,
як перше. Тепер він зовсім виразно
чує, як вода просить єго, щоби ки-
нув ся в її зимні обійми.

— Ходи — каже — я занесу
тебе на другий бік, там, де цвите
розкішна квітка »щастя«. Така па-
хуча, така проміниста, якої ти не
бачив ніколи. Ходи! Не бій ся! —
І він простягає руку і кидаєть ся
у воду. На виднокрузі свитає. На
золотім рубци виринає якась ве-
лика і ясна точка. Від неї вся во-
да в ставі горить, палає. Филя за
филею стає ясна, промінна, мов
луска на великаньській потворі-рибі.
Хлопчина йде по тій лусці, по фи-
лі, йде все далше і далше. Тіло
у него дріжить, серце тріпочесь,
уста палають. Витягнув руки на
перед себе, очима вдивив ся там,
де сонце аж горить-сияє і йде. Аж
тут на зустріч єму пливе велика,
біла птиця. Пливе повільно, мов

човен по морі, крила пускає як вітрила, ногами по воді кермує — то лебідь. Один, далі другий, великий, білий, з гнучкою лебедивою шиєю.

— Возьми мене, лебедю білий, і перевези за воду! Я тобі не заважу, глянь, який я маленький!

Так каже хлопець; а лебідь немов слухає його, підпливає до него ближше і стає. Приглядається йому, киває головою, тручає крилом свою подругу-лебідку, щось до неї говорить, а відтак навертає на місці і відпливає.

— Зажди! — просить хлопчина. — Не тікай від мене, возьми мене з собою, перевези!

Але лебідь не слухає його. Все скорше і скорше лине по блискучих філях.

— Зажди! — просить хлопець крізь сльози і кидається за ним у погоню.

Дрібонькі філі горять, легонький вітер перебігає по них, від лі-

са несе пахощами живиці. Тихо, хоч мак сій. Лише від берега чути хлюпіт филі. Вона раз-у-раз бе і відбиваєть ся від прибережних стовпів і за кожним разом усе далше і далше несе і заносить малого хлопчину. Вже він по груди пірнув у глибоку воду, вже лиш головку видно, лиш руки, лиш волосє сплило...

— — — — —

Біля постелі недужої дитини сидить лікар. Слухає, надслухує, удари серця вухом ловить і брови хмарить. Бідна мати дивить ся в него, мов у лице пророка.

Що буде?

Що буде? — думає лікар. — Те, що Бог дасть. Коли сильна природа, так при Божій помочи переможе. А як ні, то піде за щастєм, за вічним щастєм...

А хора дитина блудними очима вдивляєть ся в стелю, піднімаєть

ся на недужих крижах, витягає руки і шепче спаленими устами:

— Я хочу квітки, тої красної квітки щастя... Пустіть мене, я піду за нею.,.

* * *

Богато літ минуло від тої хвили. Маленького, кучерявого хлопця ніхто не пізнає нині. Виріс і відмінив ся. Змужнів і пізнав жите.

Завдяки старому вчителеві ботаніки пізнав усі цвіти на сьвіті і знає, що там, далеко, за водою, не росте жадна квітка щастя. Він то знає... А прецінь, прецінь кидаєть ся в воду і йде за нею, за тою квіткою щастя... А чи дістане її? Хто знає?

„ЗАКУТНИК“.

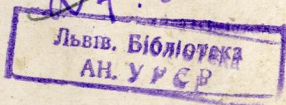
Матвії Скрегота збирав ся до церкви.

Коло скрині стояли вимазані чоботи, а на постели лежав одинкий кожух. Він сам стояв над цебриком і мив ся. З губи випускав воду на долоні, а долонями тер лице.

Між тим єго жінка, не стара, лиш змізерована істота, прибирала дітий на сьвято. Робила се для людского ока і для звичаю, бо знала, що ті куценькі сорочічки їх не загриють і дітиска кашляти будуть.

Знав тоє і найстарший Петрусь. Тому заздалегідь вихопив ся і побіг за ворота.

— Петрусю, Петрусю, а ходи

но сюда! — кричала мати — ходи, бо мені ніколи!

— Ого! — відповів Петрусь і побіг аж за п'яте подвір'є, над болотнисту баюру, в котрій від кількох днів таявав ся і бабрав до несхочу.

— А почкайже ти — наживувала мати. — Прийдеш ти мені драбуго, — і вернула в хату.

Скрегота був уже вбраний. Голова вилискувала ся як пампух, а лице сияло св'яточним настроєм. Хотів приступити до постелі і вбирати кожух, коли до хати вбіг задиханий Петрусь.

— Мамуню — лепетав з дитячою втіхою — закутник приїхав, закутник, закутник!

І тішив ся і скакав, сам не знаючи чого.

Скрегота, як вбрав один рукав, так і кинув ся до хлопця.

— Як я тебе оттим ременем впережу, то ти не будеш верещати, Бог знає що?

— Присяйстобожже татуню, що приїхав. Сивим конем, в шапці з гужиками, такий дуже закутник.

Скрегота глянув на жінку, жінка на него і порозумілись. Податок за два квартали незаплачений, а тут грейцера нема, хоть гинь.

Передновок тяжкий, заробити ніяк, а їсти тра. Щож діяти тепер?

Замість відповіді вхопила жінка з чоловіка кожух і пустила ся по хаті. Хотіла ховати до скрині, але подумала і дала спокій. Від скрині метнула ся за піч, від печі до постелі. Під постелею була яма, чорна як пекло. Колись гнізда крілів, тепер пострах для дітей. Прикучула, зложила кожух вовною на верх і жбурнула его туди.

Скрегота стояв і дивив ся на ту бабську роботу.

Діти, як почули, що приїхала така »вособа«, вибігли з хати і крізь ворота дивились на вулицю. Тимчасом Скреготиха обезпечивши ко-

жух, пригадала собі, що в коморі є дїжка проса і трохи круп та пішла їх ховати. Скрегота остав ся сам. Був то мужик зі здоровим тїлом і добрим розумом, з рішучим виглядом лица. Був бідний, та біді не піддавав ся. Як міг, зводив кінці до купи, а вони рвались. От і тепер, як ту порадити, як відправити немилого гостя?

По лиці єго перебігали раз у раз журба і клопіт, то знов гнів і злоба.

— Іде, іде... — шепотом вимовила жінка, вертаючи з комори до хати.

— Ну, то що з того? — відповів Скрегота. — Дідько єго принїс, дідько і віднесе.

Але дивив ся в вікно. Там сусїд єго жив собі в спокою і закутника не бояв ся, бо батько полишив єму маєток. А він?

В тім ри-ип, відчинили ся двері і на порозі появил ся закутник.

Хицьцем переступив поріг і не здіймаючи шапки, став посеред хати.

Був високий як дуб, грубий як бочка, лице мав червоне і великі очі. В цілій появі було щось вояцького, щось хищного, готового до крові і розбою. Колись справді служив у війську і хоть з роду Маляр, бив ся в 48. році проти Малярів. За те потім мусів утікати і опинив ся у нас. Ту став екзекутором і на тім становищі розвинув невтомиму діяльність.

— А ну, гайд, гроші за податок! — кричав розглядаючись по хаті.

Скрегота якби не чув. Заєдно дивив ся в вікно, на хату щасливого сусіда, а по єго мозку літали всілякі гадки. Що буде, як забере кожух? З хати вийти не годен? Що скажуть люди? ... А може-б попросити... Що, єго? Такого бузовіра? Ні, ніколи...

І Скрегота закусив губи.

— А ну, мой, чув, що кажу? За податок гроші!

Скрегота заєдно мовчить. Скреготиха пораясь коло печі, а ноги у неї тремтять. Все споглядає під постелю... Не втерпіла. Підступає до закутника, кланяє ся єму так низько, як єї лише теперішній стан позваляти може і просить: Паноньку любий, будьте ласкаві, почекайте нам до четверга. Продамо порося, тай заплатимо! До четверга і так недалеко, — позавтра.

— Здуріла баба, щось мене єї паця обходить! Давай кожух і вже.

Не чекаючи на відповідь, метнув ся по хаті. Але в хаті не було нічого цінного. Курячі подушки і якісь подерті свити. Тільки всього. Очи пана ексекютора запалали гнівом.

— Відчиняй бабо скриню! — зверещав па всю хату.

Скрегота відвернув ся від вікна і очі єго перебігали раз-у-раз з закутника па жінку. Скреготиха

стояла ні в сих ні в тих. В скрини було кільканацять мір полотна, білого як сніг, тонкого як шовк. Сама она той лен полола, сама брала, окіпала, чесала; сама на досвітках та по вечерах пряла...

А тепер ворог прийшов і забрати хоче; а ту і вона обдерла ся і діти обносились.

У Скреготихи на очах стали слези.

Дивила ся в него тими очами, якби єго благати хотіла. Та не вблагала.

— Дай бабо ключ! — крикнув у друге і підступив до неї.

Вона що йно пригадала собі, що ходила до шпіглєра і ключ за пояс заткнула. Судорожно вхопила єго рукою і тільки гадки — не дати! А він знай кричить і репетує: Давай, ти сяка така, я з тобою жартів не маю!

Скреготі кров ударила до голови, а рука запашіла. Нараз поба-

чив своє положенє ясно як на долоні.

І та надмірна а безуспішна праця і недоспані ночі і переголодовані дні виринули перед єго очами. У груди підняв ся бунт. І за те все він сьвята спокійного не має. Непрошений гість валазить єго хату і зневажає жінку. За що? Якби мав, то сам занїс би до міста, а як не занїс, то видно, що не має. Не пропив, не прогуляв, Бог не дав, тай не має...

Але пан екзекутор не знав гадок Скреготи. Тай пощо єму знати? Якби знав, то може-б рука задріжала, може-б серце змякло від людського горя. А то спинило-б єго у сповнюваню єго обовязків. Тому гадай собі Скреготу, що хочеш, а ти Скреготихо плач в гіркий кулак, він товче своє: Давай ключі від скрині!

А коли баба не слухає, він штовхає єї у груди і видирає сам.

Стон жінки шпигнув мужа ножем в само серце.

Він несвідомо зірвав ся з місця, несвідомо приступив до него і в хвили, коли той найспокійнійше підбирав ключ — грянув на него.

Закутник повалив ся як підгнила колода. Падаючи, головою зачіпив о ріг скрині. А ріг був острий і в залізо кутий.

— — — — —
— — — — —

Перед подвір'єм Скреготи стояв візок, наладований грабіжею, а сивий кінь езекутора раз враз споглядав на хатні двері і дивувався, що єго пан не виходить так довго. Мабуть велику добичу збирає. Важко буде.

Діти, оглянувши візок і коня, побігли в хату. З криком відчинили двері і змовкли. Перед скринею лежали ключі, біля скрині закутник. Своім великим тілом випов-

нив половину малої хатини. На вулиці робив ся гамір.

Здивованими очима дивились діти в хаті перед себе. Ніяк не могли зрозуміти, чому той страшний пан, з жовтим ґузиком на шанці, котрого бояло ся ціле сего, лежав тепер так немічно, так смирно посеред бідної хлопської хатини.

СТРІЧА.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY
1200 EAST 58TH STREET
CHICAGO, ILL. 60637
U.S.A.
1971

1971

Дзвонили дзвони на вечірню і люди йшли до церкви, коли на скрутї гостинця почув ся туркіт коліс. Худі конї, повіз великий як Ноїв ковчег, Жид візник, видимо фякер, один із тих, що їздять між нашими невеличкими містами і залізничними стаціями. В селї, що лежало при гостинці, не звертали уваги ні на фякра, ні на пана, що сидїв у ньому і пильно роздивляв ся довкола.

Був то мущина молодий, трийцятилітній, з інтелїгентним лицем, гарний собою. Від него так і несло коли не заграницею, то тим великоміським, столичним житєм.

Тим дивнійше, що єго так дуже обходила кожда хата в селі, кожде деревце при дорозі, що так пильно придивляв ся до всего, так цікаво водив своїми сивими, мудримими очима. А коли ті очі спинились на старій церковці та на приходскім домі, що стояв поміж розлогими липами, то здавалось, що подорожний хоче пробити ними ті білі, тихі стіни та заглянути між них до середини.

— Прошу пана! — озвав ся візник жидівским, сильно хоркавим голосом. — Тут добра коршма і »заязд«, треба попасти!

— Попасти? — відповів подорожний, мабуть гнівний, що нечемний Жид вирвав єго з зовсім иньшої сфери гадок і споминів. — Знов попасати! Що миля попас!

— Як що миля? — боронив ся Жид. — Ми вже вїхали три і не попасали.

— Не люблю я оттих ваших

плюгавих коршем і заїжджати до них не буду. Стань трошки! Слухай-по, хлопче, — обернув ся до якогось хлопчини, мабуть школяря. Скажи-по мені, хто в вас сьвященником?

— Га? — відповів хлопець і хотів іти дальше.

— Хто в вас пан-отцем, питаю? — повторив нетерпляче подорожний.

— Не знаю! — відповів хлопець.

Тут вмішав ся в розмову візник.

— Ото дурний хлоп, а він не знає, хто в них ксьондзом.

— Ксьондзом у нас молоді єго-мосьть. Чому би не знав! — відповів хлопець з лицем обидженого чоловіка і пішов собі дальше.

Доперва якийсь старий господар пояснив, що небіщик пан-отець померли і що тепер настав до них молодий сьвященик, зять покійного, той, що оженив ся з панною Галею.

Як називає ся, також не знав.

— Якось так дивненько: Юр... Юр... Недовго, тай ще люди не знають.

— Може Юрчак? — поміг єму подорожний.

— То, то, то! Юрчак, паноньку, Юрчак!

— Чорнявий, низький, правда?

— То, то, то! Чорнявий, низький. Такий як я, а може трохи низший.

— Ну, то той сам! Завертай на приходство! Спасибі, ґаздо! По дорозі дивував ся, що Галя вийшла за Юрчака, пригадував собі, яка з неї була ладна і мила дівчина і заявив сам перед собою, що до Юрчака не мав ніколи довіря.

Віз тихо вточив ся на подвірє, а бувалі коні відразу скрутили під стирту пахучого, сьвіжого сїна. Подорожний зліз з воза, стріпав порох з одежі, поправив капелюх і пустив ся до хати.

На подвірю було тихо. Так тихо, як буває лише на селі в неділю. Правдивий день спочинку. Навіть пси кудись поділись і не витав єго ніхто. Хиба бузьок на високій стодолі клекотав довгим клювом і віти старезної липи нахилялись легонько. Увійшов в огородець — і тут тихо.

Стежки постругані, мало витоптані, по них воробці скачуть, цвірінькають. В траві жужжить комаха, а з грядок розливає ся запах резеди і левкоїв. Поміж липами стоїть мовчаливий дім.

І було в тім образку щось таке тихе, таке сумне, а заразом і дороге, що він став як вкопаний і дивив ся. Відчинене віконце легенько колихалось, але крізь него не виглядав ніхто. В хаті було тихо. Аж ось почув ся ледви помітний шелест. Чиясь хода. Хтось відчинив фортеп'яні і поклав руки на клявіші.

Помішані, неясні акорди, нескін-

чені і ледви початі мельодії, а потім переходи, ще кілька тонів, павза і сумна а голосна музика Брамса.

Гість тихо підійшов на ганок і став біля стовпа, обвитого зеленим листем дикого винограду. А музика все плила і плила крізь відчинене вікно і наповнювала собою город і зливалася з запахом цвітів, з блакиттю неба, гармонією літного, погідного пополудня. На него робила вона дивне вражінє. Чув прецінь всілякі концерти, недавно чув Падеревського, але сей несподіваний, сільський концерт очарував єго, оповив тугою, навіяв спомини, зворушив серце.

Короткий пятий танець скінчився. Останні звуки завмерли самі в собі, не вибігли крізь вікно, не розплились у просторі; сконала та дивна музика в агонії своїх власних тонів, як вечір конає в агонії красок.

Тихо. І знов резеда і левкоя, знов лагідна, вже не полуднева,

жарка блакить, знов велика симфонія природи. Забутись можна. Та того він не хотів. Кождої хвилі могли відчинити ся двері і міг вийти хто. Він опам'ятав ся і наложив руку на клямку.

На вид гостя від фортепяна підняла ся жінка. На її лиці видно було сьвіже зворушенє, викликане грою. На снідому лиці румянці палали і дивні огні горіли в великих, як море глибоких, очах. Але сей вираз змішав ся з виразом здивованя. На чолі між бровами появилася легенька морщинка гніву, уста затялись, якби сердились, що пам'ять не може пригадати імени прихожого.

Він, чи не він?

Гість склонив ся легко і стояв мовчки. Мовчки обнимав її своїм зором. Була та сама. Та сама, що перед літами. Лише стать її вирівнялась, розвинулась і, дивна річ, не втратила ні крихітки давного, мо-

лодечого чару. Несло від неї сумом вечірної години, чарами лісової глуші, мелянхолією місячної ночі. Пізнав її — і вона пізнала його. То був — він... І тепер замість морщини гніву появився на її лиці вираз завзятого до конечної самооборони перед грізним, ненадійним ворогом, що йшов на неї добре знайомою, хоть призабутою, непобороною силою.

— Пані пізнали мене? — спитав по хвилі, коли мовчанка стала томити його і її.

— Так, се ви, пане Іваньський! Які-ж рідкі гості! Вітайте!

В її словах чути було силуванняний спокій.

— Просимо ближше! — і подала йому на привітання руку.

Іваньському здавалося, що та рука з гани і що огонь з неї пішов йому до жилах. Підніс її до уст...

— Сідайте! Прошу! Ось тут тютюн, робіть сигарко, а я зараз прийду.

— Тільки не заходьте ся пані! Я тільки на хвилю вступив і зараз їду.

— Спитайте перше, чи я вас пущу? Щоби мені мій муж сказав! Ви-ж прецінь приятелі!

— Так, приятелі, — непевно і глухо відповів Іванський.

— Мій муж править вечірню, а потім має похорон, але то все не потріває довго і за годинку він верне. Не втікайте-ж мені! — сказала встаючи і вийшла. Іванський лишився сам. Хотів охолонути з перших вражінь та не міг. Сьвітловий, бувалий чоловік, що з жінщинами привик поводити ся так легко, так певно, не тратячи своєї переваги, тут, на вид тої сільської їмості стратив певність себе, складав випробовану зброю. І може не раз в житю пізнав, що над осьвітлу,

над огладу, над велику штуку життя є щось ще більше — само житє.

Вертав з заграниці, де кінчив науки. Їхав на добре, навіть високе місце. По літах блуканини по морю єго човен завертав до спокійної пристані, до щасливої будущини. Та він чомусь не вірив в тій хвилі, щоби єго будущина могла бути щасливою. Він — і щастє! І почав проклинати ту годину, що провела його сюди, до сєго дому. Злякав ся самого себе. Міг зрадити ся з тими гадками перед нею, міг представити себе бідним, нещасливим чоловіком, а того він ніяк не хотів. Встав і почав роздивляти по комнаті. То була та сама, добре знайома комната. Перед літами було в ній так весело, так ясно. Лунали сьпіви, гомоніли живі розмови, часом гонили пари у жвавім танці. Єго батько мешкав у сусідстві, а тут мешкали Галині родичі. В вакації оба доми зли-

вали ся в один. Тижнями перебував Іваньський у Галинх родичів, з її братами, з нею.

Де поділо ся те все? І спомини тих щасливих часів стали налітати в комнату, одні наперед других. Втискали ся крізь вікна, висували ся з кутів, зза образів, з під підлоги. Тихенько спадали зо стелі, щільно, щільно заповнили собою цілу комнату. Іваньський не міг оборонятись, став біля фортепяна і згадував.

Так застала єго колишня панна Галя. Глянула на него, а єму здавало ся, що прошибла єго наскрізь, до споду душі.

Розповідajte-ж тепер, що вас принесло до нас — сказала тим самим силувано спокійним голосом і вказала єму місце поруч себе.

Замість відповіди пригадав собі слова пісні: »Ой щож тебе принέсло, принέсло, принесло́-о? Чи воронкінь, чи вёсло, чи вёсло, чи весло́-о?«

— Принесла мене, прошу пані, іронія долі. І здаєть ся мені в тій хвилі, що та сама люта доля каже мені, живому чоловікови, жити на цвинтарі, тут, де похована моя молодість, де лиш спомини стоять як бездушне, нагробне каміне.

Глянула на него тим самим проймаючим поглядом.

Як бачу, ви все поетизуєте! Ні сьвіт, ні жите не змінили вас!

— На жаль, справді не змінили! Я гадав, що жите велика школа і що в тій школі я навчив ся бути чоловіком практичним, мудрим. Я-ж учив ся так пильно!... Та з соромом признаюсь перед вами, що моя наука пішла на марно. Але перед вами мені вільно признатись. Ви прецінь моя добра, давна знайома, моя товаришка, моя... Як ні-ні тямлю, як свій перший ствишок прочитав я вам першій, вам першій і одинокій звірював ся з усіх своїх молодечих мрій, з усіх пори-

вів. Разом ми читали книжки, разом снували рожеві пляни на будуче. Разом...

І вони стали згадувати. Згадували щиро, як діти, не числячись зо словами, не скриваючи свого зворушення. Вона призналась єму, що по єго від'їзді було їй дуже сумно, що пильно ловила всякі вісти про него, але ті вісти були чим раз скупійші і скупійші, аж перестали зовсім доходити до неї. Потім померла мати, лишився батько сам старий, немічний. В їх хаті зробилося сумно, як у гробі. Потім... потім приїхав Юрчак і вона вийшла заміж.

Останні слова вимовила тихо, ледви помітно. Навіть не сколотила ними тої великої тиші, що їх обгортала собою. А був у тій тиші і густий запах резеди і левкоїв і вечірня, літня, важка задуха і той перловий, вечірній сумрак, що напливав як хвилі, як море і обнимав

їх і вязав з собою. Чули, що тратять силу і свідомість і піддаються тій таємній млі, що нараз виприпула поміж ними. . . . .

На церкві озвались дзвони. Вона зірвалась перша. Зворушене відняло їй мову і лише глянула на него, немов би тим поглядом хотіла ратувати себе і єго, отверезити, додати сили і волі. Потім скоро вийшла з комнати. Коли вернула, була бліда, але спокійна. В сїрій, під шию застягнутій сукні, з гладко прочесаним волосєм, струнка, задумчива як-раз пристроювала ся до того вечера і до тих ще сїрійших споминів...

На струни упав важкий педал і здавив тони, що по довгім спочинку загомоніли так сильно, так голосно, бурливо...

З церкви вертали люди. Кождої хвилі міг вернути отець Юрчак.

Спокійно засіла до фортепяна

і знов заграла свого улюбленого Брамса. І була в тій її грі велика туга і жаль такий, що перестає бути тихим, мелянхолійним жалем, а робить ся лютою, майже божевільною розпущею.

Відчинили ся двері і увійшов муж.

— Сьвят, сьвят, сьвят! — кричав, ідучи на зустріч гостеві. — Кілько літ! Кілько літ! Витай товаришу! От тобі несподіванка!

Аж тепер звернув увагу на свою жінку.

— Дай-же спокій з тим своїм гранем! Покійні родичі будуть мати великий гріх за той фортеп'ян. Кажу тобі, товаришу, чиста мука. Лучше піди в пекарню та приладь каву!

Жінка встала і вийшла, він говорив дальше.

— Прошу я тебе, на що мені той фортеп'ян? Заплатили за него щось 500 зл. Чи то не шкода? Двадцять ринських проценту, а в госпо-

дарстві навіть більше. От глупа видумка.

На сю тему говорив, поки не вернула жінка, а за нею служниця принесла підвечірок.

О! так, то розумію! За се тебе люблю! Але перед кавою подай нам наливки. Знаєш, тої з суніць та ожин... Знамениті наливки робить моя жінка, — додав не без гордощів.

Але гість не відповів нічого. Мовчки вдивляв ся в лице отця Юрчака, червоне, повне, мокре від поту. Внутрішнє вдоволенє малювало ся на тім лиці, якесь, так сказати, фізичне щастє било з тих єго маленьких, сїрих очий. Так і видно було, що між тілом і духом у тої людини заключено тривкий мир. І жадна з помирених сторін навіть не гадала починати війну. По що? Їм було дуже добре з тим миром.

— Розповідж-же нам тепер, товаришу, — почав Юрчак, відсува-

ючи порожню склянку, — яким способом приблукав ся ти в наші глухі сторони, з такого далекого, великого сьвіта?

Іваньський рад-не-рад повторив те, що розказував перед хвилию пані Юрчаковій. Але повторив сухо і без серця. Юрчак звичайним способом піддержував бесіду:

— Ага! Так, так! Ну, і що далше?

— Значить ся, ти що-йно добиваєш ся до щастя! — почав, підждавши, аж гість скінчив. — А ми, братику, без погоні за щастєм давно щасливі! Само нам до рук упало. Правда, жінко?

Жінка не відповіла нічого. Він з пестошами погладив її по лиці, а Іваньському здавалось, що то єго гладять пильником по серці.

— А тепер, товаришу, підемо оглянути господарство. Добре? Вечір як на те дуже милий.

Гість став випрошувати ся, але

господар конечно хотів похвалити
ся своїм щастєм.

— Ось тобі стайня на худобу!
В цілім деканаті нема такої худоби.
Чисті швіци. Торік маршалок за-
платив мені за річну ялівочку 100
зл. Не віриш? Поспитай жінки. А то
мої парадієри. Війскові вправді, але
коні, коні!... Коло діла треба вміти
ходити. Як бачиш, дешево, а добре.
А то моя стодола. Сего року вона
заледви четверту часть мого збіжа
помістить, бо треба тобі знати, що
крім свого, се-б то ерекціонально-
го поля, я ще наймаю. Кажуть: рі-
ля не виплачує ся. Сьмій ся! Ще
й як виплачує ся. Лише треба вмі-
ти ходити коло неї, треба бути го-
сподарем.

Слово »господар« вимовив ще
з більшими гордощами, як тоді,
коли хвалив жінку за її наливки.
Оглянувши подвіре, вертали назад
до хати. Гостинний господар гово-
рив дальше:

— На другий рік, на місці от-сеї рудери стане дімок, як пуделочко. Покажу тобі пляш. Все вже готове. Конкуренція розписана, умови з доставцями заключені, словом — усе. І се, братчику, не кождий з нас потрафить. Не один весь вік капарає у кучі, прости за слово. Бувають приходства гірші від моєї стайні. Не віриш?

Іваньський навіть не брався перечити. В тій хвилі він був занятий зовсім чим иньшим. На мову говірливого товариша навіть не звертав уваги. Обходила єго зовсім иньша мова — та, що плила зі струн, з під її палців.

В неприсутности мужа вона дальше грала, а Іваньському здавалося, що той чорний, мертвий інструмент, то її одинокий лік, одинока дошка ратунку, одинокий повірник бідної, нещасливої душі. І єму зробилося дуже важко на душі, хотілось плакати, проклинати,

піднімати протест до неба, кликати цілий сьвіт до боротьби.

— Знаєш, товаришу, мені веде ся добре. Одним словом — добре, а було-б ще лучше, якби мав жінку господиню. От що! Я не нарікаю не неї. Спокійна, тиха, невибаглива. Балів не забагає, аві візит. Але, як то кажуть, чоловік і жінка повинні навіть сон один мати. Правда?

— Правда! — відповів Іваньський, на силу вдержуючи своє зворушенє. — Добре кажеш! Чоловік і жінка навіть сон один повинні мати.

Сіли на лавочці під липою і віддихали чарами ночі. З хати доходили до них звуки фортепяна. Раз повільні, сумні, меланхолійні, то знова сильні, бурливі як той біль, той смуток, що перестає бути смутком, а зміняє ся в безконечну, майже божевільну розпуку...

На дворі робилось зимно і темно, щораз темнійше, дуже темно...

БІБЛІОТЕКА
Др-а С. Федака
у Львові.

ПОЧИНОК

(Впїмки з довшого оповїданя).

*   *   *

— Чи я до церкви не ходив, чи я посту не постив, чи кого здоровля збавив, чи на маєтку скривдив? — За щож Ти мене Боже так тяжко караєш?... Насіли ся вороги на мене і обігнати не годен. Так мене взяли, так мене здавили, як у ті кліщі. Забирай ся з власної хати, кидай рідне поле та іди, куди хочеш! А я таки не піду. Продав бики, продав корову, продам останній лах, а свого не дарую... А той адукат так тягне, так колотить, а гроші все став і став; з коліна вилупи, а став. Або то єму спішно! Каже, що до другої »станції« пішло — побачимо.

Так роздумуючи, доплів ся до коршми.

— Куме Василю, а поступіть до нас! — кликнули на него звідти.

— Спасибі і вибачні ми будьте. Часу не маю.

— Ми вам позичимо — відповіли веселі ґазди і як взяли, як взяли тай затагнули старого.

Поздоровкались, посадили між себе і стали питати — що нового?

— А щожби? — відповів Починок — біда тай годі.

— Біда тай годі — доповідали гуртом.

В коршмі було тихо. Людий лиш кількоро, иньші не встигли упорати ся з роботою. Звільна стягали ся та засідали лави. Пикали люльки і ждали розмови. Кождий рад був почути щось нового, а ту не йшло. Подеревіли язики. Лиш дим і запах горівки і звичайні зітхання виповнювали коршму.

— Щось нарід до »Брандзолії«
тягне — почав Басістий.

Кажуть, що Залипский хату продав, а Дмитраші за поле торгу добивають. Дурний народ. —

Басістий славився бувалим чоловіком. Служив у войску, ходив в похід, сьвіта не мало видів. Тепер осів на ґрунті, грав на басі і був першою головою в громаді. За всіх наймудрійший. Єго натяк на »Брандзолію« викликав загальну цікавість. Кождий питав, де тота »Брандзолія« і чи варта іти до неї.

В ту хвилю висунувся з алькиря Мошко, арендар, сухирлявий, двацятьлітній жидок, муж жінці і батько дітьом.

— А ти пейсачу чого? — зверщав на нього Басістий. — Хочеш нас підслухувати та до суду подати, так як тамтой.

— Що тамтой, то не я — виправдувався жидок. — Я своїх гостий вмію шанувати.

— Шанував-бись рудого пса та обшановував. Нам твого пошанівку не треба. Налей пів кварта тай гайда в перини, чув?

— Ще мені не позакладало, Богу дякувати. Зараз, зараз.

Басістий почав саме викладати географію Бразилії, коли появилася фляшка з горівкою і перервала виклад. Була то бутля з синього скла, так чиста як шиба у вікні літом, п'ять неділь від мух немита.

Але вигляд сей ні раз не впливав на апетит товариства.

Басістий захопив, наляв чарку і вніс перший тост словами: »За ваше здоров'є Василю! Щоб ви здорові були і добре »поволжене« мали!»

Як колишній вояк мішав чужі слова.

— Дай і вам Боже! — відповів Починок.

— Дай Господоньку милосерний! — додав паламар, що як слу-

та церковний все і всюди був дуже побожний.

— Дай Боже! — відповіли гуртом.

Починкови зробило ся маркотю. Пригадав собі, що гроший не має — а ту як хочеш пити то знай і платити. Тому і відпрошував ся, казав, що не вживає і пити не буде. Та Басістий відповів, що він платить, а хто єму не ворог, той випє. Вихилив чарку Починок і пустив єї по руках. Соромно було старому, що не, коли люди ставлять, а сам поставити не годен. Запримітив тоє богач Кирикучка, не аби-який знаток людської душі, що з кожної потреби умів добути хосен — запримітив крючку і закинув на Починка. Підождавши на пригідну хвилю — зачав:

— Куме Василю; а ви ще маєте конї?

— Які?

— А тоті гвїді. Добрі були, півсяга дров брали.

— Не маю, — відповів Починок, а по хвили додав. — Пощо мені коний? Я поля не обробляю. Бог знає, чиє воно буде, кому присудять. Такі нині часи настали. На сей рік може дам на спілку, або в наєм. — Вдавав, що не для наглої потреби, а з вирахованя попродав коні.

— То воно так! — відповів Кириучка, — як нема до чого, то не варт тримати. Коні коштують.

— А віз маєте?

— Або що? — спитав здивований Починок. Їм у й на гадку не прийшло, що по конях лишився віз, але несогірший.

— Бо мені воза треба. Час би лошата до роботи вчити. До міста далеко, стельмах часу не має, а ваш візок дуже легкий, надає ся мені. Не правте богато, то може куплю.

— Кум Василь не з тих, щоби правили — відозвав ся Масного

Семко. — Ми у них з Горішнім Пилипом корову купували, то знаємо.

— Так оно й є — відмашував паламар, ласий на могорич. — Кум Василь, дай їм Боженьку здоровячко, людяний чоловік. Ми недавно їх сина ховали, то знаємо.

Почав ся торг.

Починок не подав відразу ціни. Він добре обчислив, що віз вартує. Пригадав собі кілька літ їздив, яке дерево, перейшов кожний кусник заліза, кожду риховцю, мутерку, цвяхок, не забув нової качки придишли і льоника, найденого на рогатці, що був дуже штудерно вкручений і обезпечений ланьцушком, а потім додав два срібні на спуст і сказав.

— Так, щ би анї вас не кривдити, анї себе, ний буде 24 риньских.

Кирикучка, що до тепер дивився на него пильно і немов слїдив его гадки, похилив голову до зем-

лі, якби що читав на долівці. Він і собі оглянув в мисли Починків віз, не менше докладно як сам Починок, пригадав, що там нове, а що старе, відчислив два срібних на спуст, а чотири, з огляду на те, що Починок в потребі і сказав:

— Дам 14.

Починок не пристає. Питає ся Кирикучки, чи він часом не жартує, звертає ся до єго сумління, а в кінці заявив, що з торгу нічо, бо він за 14 не дасть.

Паламар і всі присутні тягнули до згоди, казали Кирикучці, ний підступить, а Починкови, ний спустить.

— Не варт — відповів богач.

— Не дам — заявив Починок.

Але слово по слову, прийшло до згоди.

— Ний страчу — сказав Кирикучка, дам 18 і більше ані шустки. Жиде, давай пів кварти, могорич ставлю.

— І для мене також, — гукнув на жида Почипок.

На вид цілої літри горівки розв'язали ся язики. В коршмі робило ся гамірно. Зітханя мішали ся з розмовами, а крізь них добували ся як вистріли грізні клики обуреня і гніву. Дістало ся ту і дякови за треби і вчителєви за карі і вітови за громадські гроші. Кождий викидав з свого серця то, що єго найгірше давило і гризло. Почипок мовчав. Єго занадто привалило горе, занадто доскулила єму біда, щоби виїздити з нею перед людями. Аж численні допити зневсили єго до того.

— Нема правди на сьвітї тай нема — почав сумно. — Може для кого і є, а для мене нема. Вченила ся мене біда як ріпях кожуха, а позбути ся анї суди Боже. І батько мій сидів на тій хатї і дід, а я маю вступатись. О! не дочекають вони! Ніби тому, що, мовляв, хата в лісі,

а ліс панський, то і хата панська. А хто його знає, чий ліс? — А туди не піди, всюди брехня та брехня, а правди не з'искати. Чекай хлопе та чекай і гроші давай — а що буде, як гроший не стане?...

Підвів голову і дожидався відповіді.

Але не відповідав ніхто, лиш у »ванькири« хропіла жидівка і жидівята заборпані в бебехи і перини.

— Так воно, так — озвав ся по хвили Кирикучка — бідного хлопця, хто не хоче, кривдить і обдирає.

— Микає як горох при дорозі.

— Як здохле теля лушить.

— А він і хвостом не кине.

— Лиш хвіст під себе і тікає.

— Для чистого спокою, такий покірний і тихий.

— Від біди поли втинай і тікай.

Так тягнуло ся без кінця і міри. Басістий слухав, поки слухав, а потім злість його взяла, а горівка до

голови лізла і він розкричав ся на всю коршму.

— А тхірі а труси а гороховя-
не віхте. Йдіть до чорта в зуби,
няй вас на чотири вітри порозга-
няють, колисьте такі дурні та без-
радні. Робіть місце Німцєви та Ма-
зурови, босьте не варті тої сьвятої
землі, бо постояти за неї не вмі-
єте!...

Спочав на хвилю і вигукував
дальше.

— Біда, біда, то не дай ся бі-
ді! Скинь єї з себе та смали та га-
ти на смерть! А ти як тхір, береш
хвіст під себе тай тікаєш. Тьфу!...
Але добре вам так. Сьвіта прогля-
нете, розуму набудете, а то дурні
та темні як чоши.

Говорив як проповідь на від-
пустї, аж піт з чола капав. Потім
відсапнув, видихав ся, а звертаю-
чись до Почивка радив.

— Я на вашім місци, Василю,
не дарував би свого.

— А хибаж я дарую? Адуката плачу, ніг не шкодую. З жінкою пекло маю. Щож я більше можу? З панами бити ся не буду.

— Ніхто вам і не каже. Мають вони на вас способи, маєте і ви на них.

— Таже маю — потакнув Починок.

— Ну які? — поспитав в гніві Басістий.

— Або я знаю які, але як кажете, що маю, то маю.

— Так воно і є — удобрухався Басістий. — Як кажу, що маєте, то маєте. На всьо є способи, лиш голову треба мати на карку, бо буде біда. Адукатови не вірте, щось він, видно, діло крутить. І з тої другої »станції« нічо не буде, гарнець горівки ставлю. От хочуть з бідного хлопа остатний їрейцар випити тай тільки. Ой не ту вам, куме Василю, справедливости шукати, не ту...

Крутив головою і палицею водив по підлозі.

— А деж? — поспитав Починок.

— А деж? — загули цікаві газди.

— Де? — У найяснішого Монарха.

В коршмі зробило ся тихо. Була то так незвичайна рада, що всі помовкли з дива.

— Кум Басістий — дай їм Боженьку здоровячко — почав паламар — всяку прахтику знають, вони бувалий чоловік.

— Бувалий, не бувалий, а все таки дещо трохи видів і як той хробак в хроні не сидів. Так кажу вам, як я у бургу на варті стояв, то я всячиши надивив ся. Там вам ідуть як на сьвячену воду. Наші не так, бо дурні, але ті Німчиска, що то як малпи в менажерії, то йдуть та йдуть, аж двері не замикають ся. І кождий з них свого »рехту« доступить.

— Не вжеж?

— Кажу-ж вам! Ще потім і панам біда, що кривди захотіли.

— Ото раз »цуд!«

— Добре їм так, ний не дурять бідного християнина.

Дивованям не буде кінця. Басістий ріс в очах цілого товариства як на дріжджах.

Розпирив корнуму, гнав в гору, а єго тїнь виходила далеко з села, в широкий сьвіт.

Починок дивив ся в єго лице як в пророка.

— Бодай-же ви здорові були — дякував зі щирого серця, — а то прийшло б ся бідному чоловікови по під чужими плотами загибати.

— Ний вам Пан Біг заплатить, докинув побожний паламар — християньський вчинок зробилисьте.

— Нема за що — відповів Басістий — дав Бог розум, треба і другому вділити.

— Та воно так, — як відгук,

повторив побожний паламар. — Як Пан Біг милосерний дав, то треба другому вділити.

Горілка на хвилю перестала кружляти, гамір втих. Видно було, що рішала ся поважна справа.

Лиш вітер шумів і жидівка з жидівцями хропіла.

— Треба-б до дому — почав Кирикучка; кумови Василю далеко, аж під ліс.

Богач своє діло скінчив, а справа бідного Починка обходила єго так, як пса пята нога. Але Ба-сістий не пустив єго.

— От сидіть тай радьте. Така компанія не зараз збере ся.

— Що чесна, то згода, але радити не буду, бо як ви не порадите, то ніхто не порадить.

— Своя річ, але все таки, більше голов, більше розуму.

— І потягнула ся варада на дальше, поки горілка з фляшки булькотіла. Врадили, що Починок має зав-

тра при неділи до Басістого прийти, а як він єго не навчить, то ніхто не навчить — а за і сьм розійшли ся.

Сонний жид замкнув за ними двері і проклинав гоїв, що при одній нужденній кварті сидять до півночи і висьвічують нафту.

*   *   *

Починкови подорож до Відня заїхала в голову як фіра сїна. Він о нічім більше не думав. Зараз на другий день по нараді в коршмі пішов до Басістого і з ним перебалакав на сю тему ціліське попелудне.

Басістий обставав при своїм, що то одніський ратунок; що адвокат єго обдурює, а пани за панами тягнуть. Він докладно поучив Починка, як і куди їхати до Відня і казав, що найблизше буде на Плїхів, Розгадів і Вороняки до Золо-

чева, з Золочева айзенбаном до Львова; а зі Львова до Відня то уже проста дорога. У Відни буде єму трохи маркотно, але і там добрі люди найдуться та покажуть єму дорогу до Бург'у. В найгіршій случаю на поліцію, а там єму кривди не зроблять.

Починок так, якби вже був у Відни.

— Або що?? — потішав себе. Чоловік на ярмарку чи на відпусті не пропаде, не згубить ся, що кілька людей, а не то в місті. Коби лише гроші. Але тії гроші, ті гроші! Звідки їх узяти? Басістий казав, що чотири десятки не завадять, а без трох нема що пускати ся в дорогу. А ту у него всего п'ятка і кілька шісток в кишені. Решту тра розкрутити. Крутив він, як міг. Відобрав він від Кирикучка за віз, продав єму плуг і колісницю, а Басістому наняв на рік що найлучший кусник поля. Басістий по-

казав ся при тій нагоді для него справдішнім приятелем. Заплатив на непевне. Бо ануж Починок не виграє, то тоді відберуть від него поле, а вісім срібних пропало. Басістий справді мав не зле серце, а передовсім йому хотіло ся поставити на своїм і післати Починка до Відня.

Счисливши всі ті гроші, мав Починок три десятки ще й з горою. Він обережно сховав, забрав письма, деякі йно в хаті були, взяв два бохонці хліба, чіснику і плесканку сира, пару чистого шматя і пустив ся в дорогу. Сказав, що їде до Золочева, до адуката, що дуже добре право знає і що за два до три дни верне. Починчиха зразу не пускала, вигадувала всячину і прийшла до пересьвіду, що старий мабуть з розуму зійшов. Хотіла єго всякими спобами задержати дома, але він обставав при своїм і сказав, що таки пійде і дурної баби не послухає.

На тоз ова відповіла:

Йди, йди до лідька в зуби! Б аба твого слухання не потребує; не слухавесь з ранка, не будеш до остатка. Вже таке на тебе зайшло.

— Говори своє — відворкнув Починок і вийшов з хати.

Сонце що - йно вставало. На сьвітї не було ні дня, ні ночі. В садї, в лісі, за хатою, над будинками висїли ще останки нічної тіни, віяло холодом ночі, але на подвір'ю та за ворітьми на дорозі розливалась ся ясність денна. Над долиною при річці стояла мрака сива і така сама мрака піднімала ся легонько, немов нерадо, з понад цілого ліса.

Починок заложив чоботи на палицю, палицю взяв на плечі, по-підкочував штани, щоби не заросити і гайда в дорогу — до Відня.

Якась нова надія додавала єму охоти і сили. Немов помолодїв і по-дужав. Не оди́н парібок не зрівнав би ся тепер з ним в ходї. Йшов

скоро, придержуючи ся маршрути Басістого. Не спочивав майже нігде. Раз лишень щось єму влізло в ногу, то мусів сісти і витягнути заваду. При тій нагоді вкроїв собі хліба, обірвав головку чіснику і з'їв два зубці. Решту вкинув назад до торбини. Сира не кушав. Ховав на пізнійше. Якось не йде їсти чісник тамки, у Відни, бо з рота чути, але на дорозі то можна. На полудне зайшов до Золочева. По дорозі оглянув кримінал, не міг надивувати ся, що в такім палацу, в городі мешкають злодії і пішов далше.

— Коби хоть здибати тую колію, та щоби мене забрала — думав старий і непокоїв ся, що колії якось не було. На щастє побачив якогось селянина, що йшов поперед него. Дігнав єго і каже:

— Слава Богу!

— Слава на віки!

— А де ту тая колія?!

Газда подивив ся на него, виняв люльку з рота і став.

— А ви звідки? — питає по хвили.

— З Рехтина — каже Починок.

— То десь далеко? — питає дальше газда.

— Таже далеко — відповідає Починок.

— Буде зо три милі.

— Може і буде. Хто там єго міряв.

— Гм — каже газда і задумав ся.

— А в вас який єгомость? — питає по хвили, уступаючи ся перед надїзджаючою фірою саме тільки з дороги, що колесо лиш пересунуло ся коло єго ноги.

— Який єгомость? Старенький. Слабує зчаста. Правити не годен.

— А як пише ся?

— Або я знаю. Я єго імени не

кликав ніколи та не знаю, як єму.
Ксьондз тай ксьондз.

— А граду у вас не було?

— Славити Бога, не було.

— А в нас вам такий прав, як
волоскі горіхи. Геть витовк збіже.
Кара Божа. Але ви за колію пита-
ли. Ще час. — Ту він подивив ся
на небо. — Встигнемо. Я також до
колії, підемо разом. Ви далеко?

— До Відня.

— До Відня? — повторив моц-
но здивований ґазда.

— А ви чого до Відня? Чи не
до Найяснійшого Пана?

— Таже так.

— Десь певно за поле?

— Таж за поле.

— Шкода вашої роботи.

— Чому шкода?

— Бо не пустять.

— Як то не пустять? Басістий
казав, що пустять.

А я вам кажу, що не пустять.

Почипок подивився на него так, як би казав — о! що ти знаєш?

— А ви з ким за поле?

— З двором.

— З двором — потакнув ґазда і випитував ся дальше як адвокат.

— А він вас, чи ви єго?

— Двір мене.

— Ага. Двір вас. То шкода вашої роботи. У нас таке саме було кілька літ тому і не пустили. От верніть ся. Я вам кажу.

Почипок не відповів нічого, а в думці погадав собі: — Говори своє. — Але по хвили став єму розповідати все, як було. Зачав від ловів, як то єго покійного сина зранили і оповідав до самого двірця. Саме на сходах перестав, дотягнувши історію до сходів, то є, до тої хвилі, як вони тепер йдуть.

— Господи! Щоби тая колія! — зітхав Почипок — щоби не зістатись!

Тимчасом ґазда збірав ся по білєти.

— Заплатіть там за мене Кажіть, що то для Починка, може спустять. До Відня їде, до монарха, шукати права.

— Ну — ну — відповів підсьміхаючись ґазда і посунув до каси. Може за чверть години виліз з двома білєтами для себе і для Починка. Для себе до Львова, для Починка аж до саміського Відня.

Починок взяв карту в руки і дивувався дуже, що тільки коштує, а така мала. І як то єму за такий паперець їхати аж до Відня. Він вірити не міг і не попускав ся ґазди. боячись, чи не яка нечиста справа. Але показало ся, що ні... За хвилю задудніло, загреміло, завищило, запищало і люди рушили до дверей почекальні. Рушив з ними і Починок, тримаючись свого проводиря, ґазди. В дверех взяв від них карти якийсь пан, котрого По-

чинок назвав комісаром і хотів цілувати в руку, подивився, кламцнув зелізом і віддав їм назад.

— Видно, що добра — погадав собі Починок і в душі благословив рехтельного ґазду. Вийшов на перон і вивалив очи. Мало не крикнув. Перед ним стояла велика машина, багато більша як в дворі, що молотить збіже.

— Матінко Божа — каже Починок. — Та я такого не видів. Аж лячно дивитись. Сеж як несамовите. І як ту ним їхати?

— Їдуть другі, поїдемо і ми — відповів ґазда і попровадив старого вздовж возів.

— А якого ту народу — говорив Починок. І пани і жиди і ксьондзи; все разом.

— От не говоріть — відповів ґазда, — бо лишитеся.

— Ой падоньку мій — крикнув Починок, драпаючись на сходах до купе.

Увійшов, поклонився на два боки і покірно став при дверех.

— Ходить ту — кликав його товариш — не заважайте. Сідайте коло мене.

Починок послухав, але сідати не хотів. Став собі недалеко вікна і дивився, як люди все йшли і лізли по сходках до возів.

— Не знати, чого вони так пхаються? — турбовався Починок. — Як буде тяжко, то не потягне.

Цілу дорогу не міг надивуватись, то селам, що видно було з вікон, то полям на пильну моду обробленим, як у них, то людям в інших одягах, як в Рехтній.

Ві Львові попрощав свого проводиря, подякував йому за ласку і як сів на однім місці, то не рухався аж до Морави. Сидів як каменний. Подорожні не могли надивуватись його терпеливості. Якийсь молодик закріпав, що з того ста-

рого діда був би добрий статист, якась пані мало не дістала спазмів, як побачила єго, а всі разом сказали, що у него брак вродженої інтелігенції, коли він годен так бездушно сидіти і так отупіло дивитись перед себе.

— Зовсім, як дикий — запримітив якийсь комівояже. — В єго лиці не видко жадної ідеї, жадної гадки.

Тим часом в голові Починка аж роїло ся від ріжних гадок. А всі вони сходили ся коло рідної хати. Як пчоли коло улія, літали коло тої бідної похиленої хатини, коло тої старої жінки, що і посварить і полає, але в серціє жичить єму добре, коло доньки бідної, що як тая квітка на глухім зрубі виросла дико і сьвіта Божого не знає; а не дай Боже смерти на него, пійде людям на поталу; і коло тої ниви, що хоть не родить від літ кількох, а все таки мила для него, бо єго,

бо своя, зрошена потом батьків, згноїна їх тілом та кровію. І тую ниву, тую хату, все тото він мав би віддати в чужі руки? Ні! ніколи!

Приложив лице до шиби, щоби ніхто не бачив єго зворушеня. Довго, довго пересидів, роздумуючи о своїм Рехтині, о жінці та о донці небозі; о батьківщині нещасливій та о ворозі, що серця не має відбирати єї від него.

Чи єму за мало маєтків, за-хланний такий, що єще видер би другому, змилюваня жадного не має, вчіпив ся єго неслухно і їсть, їсть та ссе до послідної каплі крові. Де який грейцар був, пішов. Обора опустіла, по стодолі вітер гуляє, в возівни пусто, в хаті біда і голод щирять свої погані зуби зі всіх кутів. Чи мало єму того? Ще лиш тих шмат кілька на худих вихуджених хребтах і душа в тілі; чи і то видерти хоче??

— Ні, не дам, не дам — шеп-

тав Починок, затискаючи старі але здорові зуби.

— Не дам!... і схилив голову сиву і задрімав. А поїзд летів як стріла і минав милі за милями скоро і все даліше та даліше відвозив бідного галицького хлопа, що далеко в незнанім краю їхав шукати справедливости для себе. І здавало ся єму во сні, що єго якась дивна небесна сила пірвала за собою і несе єго, покривдженого, бідного, безборонного хлопа перед престол справедливости Божої. І лице єго під вражінем таких мрій прибрало вид вельми лагідний і покірний, але вдоволений і певний себе; певний побіди правди над ложею, справедливости над кривдою. І було тоді в цілій появі того безборонного старця щось дивного, щось незвичайного, щось не зі світа того. То лице збіджене, ті очі, що глибоко в голову влізли, то чолові, що мислило, мислило та нічого

доброго видумати не могло, вкінці і волосє довге а сиве і сукмана хлопска і костур подорожний і торбина з хлібом та сиром, все воно склало ся на такий образ, що мусів звернути на себе увагу всякого мислячого чоловіка. Та чи відкрив би, чи відгадав би найбільший навіть мудрець ті гадки в голові старечій? Чи відгадав би в нїм найлучший знаток-фізіогноміст героя страшної драми, що почала ся в першій акті посеред лісів-закутин, а тепер зближаючи ся до кінця, переносила ся до наддунайської столиці?...

Між тим залягли голову Починка тяжкі-сумовиті гадки, куди єго тота нечиста сила занесла. Але як глянув на клунок подорожний і на палицю і на нову куртину, то пригадав собі все, перехрестив ся, змовив молитву, посилаючи крізь вікно свої гадки і просьби до Бога, там під церкву в Рехтинї, де після

єго привички властиво перебував Господь, і — поснідав. Відтак випростував ноги, встав, витягнув руки, почув, що хребет міцно болить і сів на давнє місце. Коло полудня єму зробило ся тужно. Тужно за своїм лісом, за домом, за своїми людьми. Може перший раз в житю почув він, що то любов вітчизни і туга за нею. А що буде, як він не верне? Хто знає, куди єго отся нечиста сила несе? Хто єго знає? Він питав людей, але ніхто не розумів. Лиш раменами здвигали і говорили до себе: »Der dumme Bauer!« І так тужно тоді робило ся Починкови і так лячно, що мало з ума не зійшов. Якби не віра в Бога та в якусь прецінь справедливість людську, то хто знає, чи був би не вискочив з вікна і не втікав назад.

Цілий день такої туги, відтак ніч з головою на деревляних стінах ваґону, з роєм думок, з дожидаєм ранка, а вкінці і ранок повільний,

мрачний, осейний. По обох сторонах поїзду лежала біла як молоко мрака і не давала оглянути околиці. Коло 7. години мрака тая рідла; зразу при самій землі, відтак щораз то висше і висше, аж вкінці підняла ся зовсім і відслонила перед собою велику панораму Відня. В возі вчинив ся гамір. Деякі скидали подорожні одяги, а вбирали сьвяточні, деякі з незвичайним поспіхом, що лиш збудивши ся зі сну, збирали клунки і клуночки, деякі з англійскою холоднокровністю спали собі дальше, а коли їх хто будив, відповідали: »Noch Zeit!« Багато подорожних повтикало голови в вікна і дивило ся пильно. Від вікна раз враз доходили слова: »Wunderschön, prächtig, colossal, imposant!«

Починок не розумів того. Але мимохіть прийшло єму на гадку, чи то не Відень. Він підняв ся з місця і понад голови других глянув крізь вікно. Перед ним було велике

поле, покрите чорним димом. З диму того виринали високі комини фабрик, то шпилі веж, то чорні туповища великанських будівель. Посеред того моря мраки, домів, веж, хрестів і коминів піднімався шпиль церкви св. Стефана, як велит, що стоїть на сторожі міста. На його вершках і вершочках блищало золотом ранішнього сонця.

Починок розплющив очі і дивився. Чогось подібного він не видів ніколи. Всі гадки зіпхалися йому до очей, а виразом його здивованя було глибоке зітхненє, що добулося з грудий і звернуло на себе увагу всіх подорожних. Вони глянули на Починка і засьміялися сердечно.

— Schau, schau!—шептали одні другим тикаючи пальцем на хлопа.

А поїзд гонив чим раз скорше і гудів щораз сильнійше. Їго сапанє мішалося з далеким, глухим шумом міста, а свист, проймаючий

свист, перетинав воздух і колов уши. Поїзд вїхав на великанський міст. Желїзні луки густо вязали ся і мов ряд велитів держали ся за руки. Перший з них зарив ся глибоко в беріг, послїдний також, иньші опирали ся їм на плечах і немов висїли в повітря понад синими філями Дунаю. Подорожні раз враз брали свої голови на бік, бо здавало ся, що вдарять ними о стовп. Починок стояв тихо і заглядав понад голови других в вікна. Він сам не знав, на що дивити ся; чи на міст, чи на воду, чи на місто. Очи єго скоро перекидали ся з одного предмету на другий. О чім думав, не знати. Мабуть о нічїм. Навіть о ріднім Рехтинї забув в тій хвили.

А поїзд тим часом все близше та близше доїзджав до наддунайської столиці. От фабрики з коминами як нагі пні великанських смек, з котрих чорний дим як про-

клони йшов до неба. От робітники фабричні, чорні, з позасукованими рукавами, з жилами як посторонки, вештають ся, кричать, біжать, рухають ся як автомати. От маґазини великі, чорні, безобразні, от сітка ціла шин, місто ваґонів і поїзд поважно, як великий змій, вточує ся на Нордбанський дворець. В купе робить ся вереск. Судний день. Одні других кличуть, накликають ся, здійсмають поспішно клуночки, кричать через вікно, як би їх хто різав і одні наперед других пхають ся до дверей. Починок жде на своїм місци і за послідним Німчиськом вилазить і собі з ваґону. На пероні звертає сейчас загальну увагу. Цікаві Німчики стають і роздумують над тим, якої він народности. Ту доперва виходять на яв німецькі сносібности етноґрафічні. Один якийсь панок вважає Починка мешканцем північної, Норвегії, другий башиборшуком. Доперва

третій знаток кінчає ту ю квестію одним словом: »Кроват!« Починок не знає о тім. Єго зовсім запаморочив той крик пасажерів, паке-рів, кельнерів, кондукторів, дзвін-ків, свистів, сиґналів. Не знає, де він, що з ним є, а тим більше, що буде. Филя живих тіл людських обхоплює єго і заносить до дверей почекальнї І. класи; звідтам витручує єго портиєр і він попадає в двері реставранту ІІ. класи, звідки знов єго виганяють і випихають перед двері туалети. З туалети якась червона жінка як чарівниця з вереском пекольної відьми проганяє єго і він вкінци попадає в браму, котра веде до галь ревізійних. Ту єго подають собі з рук до рук поліцаї та акцизники, питають, звідки він і чого хоче, а коли не можуть з него видобути розумного слова, випроваджують бідного, перестрашеного хлопа на двір. Ту доперва діє ся »цуд«. Якийсь панок, вбра-

ний зовсім по паньски, ще краще як писар з Баранівки, прискакує до него і кричить:

— Як ся маєте Іване!

— Як би хто був сказав Починкови, що єго вибрали вітом, він менче був би здивувався, як в тій хвили. Мало торбни не пустив з рук. Господи, та се людська мова!

— Іване, ви мене не пізнаєте?
— каже панок, хапаючи Починка за руку.

— Ні, не пізнав, — відповів вистрашений Починок. — А ви мене звідки знаєте?

— А хтож би такого ґазди не знав — каже панок. — Таже вас всюди знають. Я вас на ярмарках видів, Іване.

— Я не Іван а Васель Починок — поправляє старий, радий, що здибав свого чоловіка, з котрим порозуміти ся може.

— Бодай же мене, а я забув.

Так, так, ви Василь Починок з під Львова.

— З Рехтина коло Поморян — поправляє Починок.

— Ну-ну, з Рехтина, абож воно не піді Львовом той Рехтин? Але що ми ту стоїмо, ходіть зо мною, Василю!

Починок не надумує ся, іде.

— Ви до найяснійшого монарха — каже панок і Василь з великого дива не знає, що відповісти.

— А ви-ж звідки знаєте? — питає здивований і стає.

— Я би не знав. Та ту все знають. Не бійтесь ґаздо, ту вам не дадуть кривди зробити! — говорив панок. — Німці, добрі люди. До них лекше приступити, як до наших панів. Ви добре зробили, що приїхали тутки. Я вже вам все поможу. Звичайно знаєте, свій чоловік — чому би не помочи? Боже, кому то я не помагав! Кожного відпроваджую, кожному пишу, бо

ту, знаєте, все по німецки а наш чоловік невчений і по руски не напише, не то по німецки. Ви і не знаєте, який я радий, коли побачу свого чоловіка, краяна.

На мене так, якби з иньшого свѣта вітром подуло. На гадку стають рідні сторони, рідне село, рідні люди і так мені жалісно робить ся на душі, що я не тільки порадив би, але і сорочку здійняв би з себе і поділив би ся з вами.

Починок глянув і стуманів до остатка. Чисто Пан Біг післав єму ангела-хранителя, тай годі.

Тимчасом дійшли вони до якоїсь великої площі, з котрої на всі сторони розбігали ся вулиці як проміні зьвізди! По самій середині стояло щось дивне з каміння. Якась ніби фігура, але хреста не було. Якісь люди, змії, всяка всячина, як живе, а лиш заклєте так, що з місця рушити ся не може. Починок подивив ся та лиш зітхнув.

— То Пратерштерн, ми ту почекаємо, надїде віз та забере нас до дому — сказав панок.

Стали біля тої фігури та дожидали фіри. А ту тимчасом таких возів, таких повозів, що крій го спла Божа. Аж в голові роїть ся, аж в очах потемніло. Починок сам не знав, що з ним сталось, де він є, що єго ту занесло, що він ту робить? Ёму навіть на гадку приходило, що то може сон а не ява. А може то не він, не Починок? Може на него яка відміна зайшла? Але де там! Глянув на себе, та сама куртина, що на ню стара вовну пряла, а кулявий Стецько шив через дві доби та вишивав червоною і зеленою заполочею, ті самі чоботи, що лишили ся по покійнім синї, так видно, що то він сам, Починок.

Не знаючи, що казати, став та дивив ся без пам'яті перед себе, не думаючи о нічім.

— Ходїть газдо, — ходїть ско-

ро — то наш віз — сівнув єго за руку панок опікун та потягнув за собою до трамваю і завіз до якогось великого дому. Оба они вилізли, а віз поїхав даліше. По сходах, по сходах видрапались десь дуже високо, мабуть до четвертих вікон і ввійшли до невеличкої хати. В хаті ударив їх запах цибулі і риби. Якась жінка пузата вийшла їм на зустріч. Лиш глянула на них і зрозуміла все. Починок хотів її цілувати в руку, але вона не дозволила і впровадила їх до комнати. Сейчас постирала запаскою крісло і просила гостя сідати. Починок єї не зрозумів, бо шварґотіла по німецки, так як жида в місті, але сів помімо того, бо дуже єго ноги боліли.

— То моя жінка — пояснював панок — вона дуже любить і міцно поважає моїх гостей. Вона нам зараз подасть щось їсти, бо ви певно дуже голодні.

— Не треба, не треба — відпрошував ся старенький. — Я ще маю трохи хліба та сира, то буде з мене. По що заходити ся для хлопа.

— Що хлопа, що то значить хлопа? Пан Біг позволить, ваша правда буде горою. А тоді ви пан, не хлоп. І ліс ваш, і поле ваше, і кошта вам повернуть. Все те, що ви видали, як їхали до Відня, то хто гадаєте покриє? Скарб, скарб, ґаздо, сишне пару десятків, кобим так здоров, що пару десятків! Сто ринських мало, зобачите.

Починкови на таку ворожбу аж очі засьвітились.

— Ой дав би Пан Біг, — казав він зітхаючи; кільки вона мене коштує, то страх!

І хотів враховувати всі кошта від самого початку процесу вчисляючи марки, штемплі, дарунки ши-сарям, оплати возьним, гонорар адвокату, не поминаючи відшкодо-

вання за чоботи, котрі за час процесу давав два рази золювати, а тепер вони лежать непридатні. Добре що по синї остали ся нові шкапові. Все хотїв Починок счислювати як найточнїйше при помочи памяти і палців, але панок мабуть переви-джуючи, що ту заносить ся на довгі арифметичні вирази, перервав єму нагло, повертаючи бесїду в инь-ший бік.

— Добре, щосьте приїхали до Відня. Там вас були би скривдили, а ще лївше, щосьте мене здибали. Ту все по пімецки. Без мене були бисьте собі ради не дали. Дякуйте Богу, щосьте натрапили на мене. Я саме нинї мислю собі: вийду на дворець; щось нїби мене тягнуло. Приходжу, дивлю ся, поїзд стоїть, аж ту і ви, а в мене якби дух вступив. Кажу вам, якби з иньшого сьвіта вітер повіяв. Ох як то прикро за своїми людьми, як прикро, ви того не знаєте і дай вам

Боже, щобисьте не знали! Дай вам Боже!

Ту сердечному панкови знов зібрало ся на жалощі, і він став підтягати носом, та на щастє жінка внесла страву і всі забрали ся до їди.

Поснідавши, положили Починка спати на великій цератовій капані. Хлописко впрошував ся, як міг, але не помогло. Єго звалили на силу, повикидали дітий до кухні, поприслонювали вікна та ще пожелали доброго сну. Але Починкови і желати не треба. Він був так змучений, що як-лиш почув під собою м'який ґрунт, заснув і захропів правдивим галицьким храпанєм, котре передовсім дуже інтригувало малпх жидівят. Они пильно слухали під дверми того цікавого концерту, що єго безпечно чути було з четвертого поверха до сутерни, де мешкав сторож дому.

Було вже добре з полудня, як єго розбудили. В першій хвили не

міг зрозуміти, де є. Особливо каніпа на пружинах дивувала єго не мало. А вжеж, як виглянув через вікно і побачив ціле море дахів, веж, коминів, зпід котрих щось гуділо, шуміло, бурилось, кипіло, то аж дрозці перейшли єму по тілі. І знов тота туга, що найшла була на него в залізницї, вернула, але тепер не була она така страшна, бо всеж таки він був у хатї свого чоловіка, котрий єго розумів і опікував ся ним сердечно. Справді, опіка сердечна не покидала Починка нї на хвилю. Єго накормили, положили спати, знов накормили і казали іти до бургу.

— Ми перше підем до канцеляриї і напишемо подавє, та аж так пустять вас на послуханє — казав панок.

— Та вжеж, що так, — говорив Починок з повним довірєм, здаючись на него. — А що таке подавє коштує?

— Ет дурниця. Кілька ґульдєнів. Може десятка.

Починкови зробило ся трохи маркотно, коли почув, що треба дати десятку, але сейчас поміркував собі, що воно варто. За тоє відбере кошта. Оживлений тою надією, вийшов з опікуном на місто. Як дитина мало що не держав ся єго за поли. Рух великого міста зовсім ошоломив єго і зробив немічним та безрадним. І таким він справді був. Бо якуж силу міг мати ту хлоп галицький з кільканайцятьма золотими в кишени? Якуж раду міг собі дати, не знаючи і не розуміючи людей? Безрадний був як птах зпід иньшого неба, безсильний як листок, що єго вітер відорвав від рідної гильки і занїс далеко сьвітами і кинув людям під ноги. Чув тоє Починок і держав ся свого опікуна як одинокої дошки спасеня. З жидівської частини міста вони вийшли на велику вулицю, паньску

І довга-ж вона була, страх довга! Кінця навіть не видно, а широка така, що повозів кілька поруч себе їде і минає ся свобідно і один другого не зачіпить і не потрутить. Алеж бо і повози там були, повози! Аж вилискують ся до сонця, а коні як кати, гонять тай гонять. По обох боках вулиці дерева саджені рядами. Що правда не такі розкішні, як у него в лісі, але за те прості як свічки і чепурні, як тоті пани, що в їх тіни походжають.

А вже про кам'яниці і палати не згадуї. Починок крім двора в Рехтині та жидівських дімків в Поморянах нічого більше не видів. Пишні кам'яниці з богатими склепами і величаві палати були для него чимсь непонятним.

Не міг зрозуміти, як такі хати будують і як в них мешкають.

— Гей, зимно там десь в середині, як зимно! Такі великі вікна. А дров десь йде що не міра. А за

дрова ту трудно. Нігде ліса не видно ані крихти. Лиш тоті садки серед міста та дерева по вулицях. Але що то? На тільки домів то на раз запалити не було-б.

— І в тій хвили прийшла єму на гадку єго хата посеред ліса. Як там добре, як там привітно. Тепленько і тихенько як у раю. Відітнеш яку суху гиляку, порубаєш, затопиш тай вже тепло, аби яка лють на дворі. А ще як загатою обложиш, то вже так тепло як в кожусі.

На згадку загати він став, підвів голову і глянув високо аж на дах якоїсь височенної кам'яниці. Мало не впав. Голова закрутила ся. Мусів пристанути і відпочати.

— Ви чого так дивите ся? — питає єго панок.

— От так, міркую собі — відповів Починок.

— Що міркуєте?

— Нічо, от так собі.

— А прецінь що?

— Та нічо. Дивлюся та не може мені в голові помістити ся, як вони ту загату ставляють.

Панок засьміяв ся сердечно.

— Бодай би вас! Та де ту хто видів загату. Ту і так тепло.

— І так тепло, кажете — відповів засоромлений Починок і пішли далше. Лиш дивив ся і дивувався в душі. А говорити не хотів. Соромив ся тої загати. За яку хвилю прийшли до дому, де на вікнах за величезними шибамися стояли гроші.

— Ту їх робять певно — погадав собі, але питати панка не хотів, лиш подивив ся на него і чекав, чи сам він не скаже, бо панок нераз поясняв єму всяку всячину.

— Дивно вам, що тільки гроший? — запитав панок.

— Таже дивно.

— Ми ту підемо. Канцелярія.

— Ка-анцелярия, — повторив Починок з дивом і трівогою.

— Таже канцелярия. Підемо і ту нам видадуть письмо до бургу.

— Може йдїть ви самі?

— Е нї. Підемо разом. Я за вас буду все казати, але і вам треба бути конечно.

— Га, як треба, то треба.

Панок справді говорив все, а Починок стояв покїрно біля дверей. Панок казав дати на письмо 14 срібних. Починок розвинув тремтучими руками шматину зза пазухи і дав. Панок за тоє дістав якийсь папір, на котрім була всяка всячина повписувана і показав єго Починкови. Починок подивився і зітхнув. Панок сховав папір і вийшов. Починок пішов за ним. Він аж трясся зі страху і з диву. Так. У него єсть письмо до бургу. Значить, він буде там і розповість всю кривду. Все розповість по правді. Якась горячка обхопила єго. Мало

не плакав зі зворушення... За хвилину він там буде...

— Ходіть скорше — наглив панок.

— Куди? Просто тамки?

— Таже тамки. Ходіть же!

Починкови серце молотом било... За хвилину він там буде...

— То ту — сказав панок, впроваджуючи єго на подвір'є першої лучшої кам'яниці.

Ту??... Ой падоньку мій.

— Не падькайте. Виймайте гроші.

— Та які гроші??

— Такі, що треба. Треба за вступ заплатити. Правда, що всюди платите: і в ксьондза і в натаріюша і в гадуката, а ту хотілибисьте так за даремно.

— А як на дорогу не стане??

— Байка дорога, вам звернуть кошта. Давайте ту!

Старий розв'язав платок зубами Панок глянув — гроший було мало

— Та з тим ви до Відня їхали, га?? — закричав злісно. — Не встид вам було?

— Не мав більше, паноньку. Зіп्राуди, що не мав. Як тоє, то позичте. Віддам з процентом. Як лиш виграю, то віддам.

— А кількож ви там маєте?

Починок рахував.

— Десять без двох і штирох новеньких.

— То значить сім срібних і 96 нових, так?

— Так так. Сім цілих, девять шусток і знов шість нових.

— Давайте-ж ту тих сім. Решту я сам додам. І зачекайте!

— Ах паноньку милосерний! Бодайже вам Пан Біг додав на щастю та на здоровлю та на діточках ваших, що ви мене поратували, що ви мені пропасти не дали, бодайже вам... і старий хотів панка цілувати в руку. Але панок вирвав руку і сказав гордо:

— Не треба, зачекайте!

Починок ждав, ждав так пильно, як лишень галицький хлоп уміє ждати. Тото дождиданя перейшло в кров нашого хлопа. Цілими годинами він жде при дверох суду, годинами вистоює в передпокою адвоката, на коритарах староства і в сїнях ради повітової. До штайрамту принесе гроші за податок і жде. До склепу прийде купувати соли або нафти і жде. Працює гірко, жиє як худоба, тягне покірно ярмо і жде. Чого?? Сам не знає. Мабуть, що пільги, якоїсь кращої долі, о котрій навіть понятя не має — але жде.

— Підпер Починок мур як кариятида і ждав. Минали єго пани і панї, дїтвора і слуги, зглядали ся на него, сьміялись, шептали між собою, а він нічо, лиш ждав.

Що єго обходили тії шепти і сьміхи. За хвилю дістане письмо і ввійде до бургу, тоді сьмій ся цілий сьвіте — Починок пан.

В цілій кам'яниці повідчинювали вікна і дивилися на хлопа, що стояв як нежива істота. Показували на него пальцями, дивилися через шкла, а він ждав.

— Злісні діти кидали на него кістками зі сливок, кульками з паперу, але він собі з того нічого не робив, лиш ждав.

Якась пустійка-служниця виляла на него горнятко води і сховала ся скоренько за вікно. Він лише оглянув ся, повільно стріпав з себе воду і ждав. Вкінці підійшов до него якийсь німчисько, чорний, годований, з ключами в руках і щось заговорив з криком. Але Починок крім «га?» і «що?» не знав єму нічого більше відповісти. Німчисько, видимо, гнівав ся. Бурмотів, вимахував руками, а відтак щось показував на браму. Починок не розумів. Німчисько почав кричати на ціле подвір'є, а відтак взяв Починка за плечі і випровадив на вулицю.

цю. Починок оглянув ся, хотїв щось говорити, але вже було за пізно. Перед ним вулиця велика і оживлена дуже. Безнастанно їздять повози і вештають ся люди. Гамір такий, що аж в ухах лящить. Він пригнувся до муру і почав дальше ждати. Був певний того, що панок, єго опікун, за хвилю надійде, принесе папір і підуть оба до бургу, а тоді кінець всій біді.

Але панок не приходив. Вже Починка ноги зболіли, вже сонце сховало ся за високі будівлі і лиш дахи та вежі горіли в єго вечірнім проміню, а на вулицю від кам'яниць падали тіні чорні та немов на ніч клали ся на холодні плити, а панка все таки не було.

Починка вхопив страх. Що він ту сам пічне, посеред тих мурів незаних, людий не своїх, в ніч темну? А ту докола него люди поставали і дивлять ся як на якого дивогляда. Зразу один ішов вулицею

і підсвистував, побачив єго і пристанув. Подивив ся, відійшов крок, знов став і знов подивив ся. Починок хотів єму порадити, щоби дивив ся чортови в зуби, або... — але дав спокій. За тим одним прийшов другий. Поставали оба, дивлять ся, говорять, показуючи на него.

— Ігі, не виділи християнина — думає Починок — бодай би їм заплющило поганим.

До тих двох прилучило ся ще два і ще два, а там такого народу поставало, що страх; вулицю цілу замкнули.

Один поперед другого пхає ся, щоби ближше; палцями торкають Починка за одежу.

Починкови стає соромно і маркотно. Що то на публіку єго виставили, оглядають як малпу в клітці. Але ради нема, бити ся з ними не буде.

Просити годі, бо не зрозуміють, йти нема що, бо ануж панок з па-

перами надійде; не застане єго і все пропало. Починок рішив ся ждати.

А ту тим часом народу такого наставало як процесія. І пани і панні і кухарки і хлопці вуличники. Тільки в них і діла, що вештати ся по місті і шукати за новинами. Раді, що найшли поживу.

При помочи кулаків та штурханців продирають ся крізь товпу та стають коло самого Починка.

Оглядають єго зо всіх сторін, а відтак гейже кепкувати. Починок їх не розумів, бо лихе би там розуміло їх бесіду нехрещену, але відав щось дуже сьмішне видумують, бо за кожним словом ціла товпа аж реве від сьміху. Бідний Починок не розуміє, з чого ту сьміятись. Хіба з єго нещастя. Хіба з того, що панок забрав гроші і не вертає. Він і не сподієсь, що єго бідна одежа, єго чоботи великі, мащені дехтем, єго волосє сиве та патлате, єго лице вистрашене, безрадне, що все

тоє єсть предметом жартів, сьміхів та плитких, правдиво німецьких дотепів.

Дотепи тії дійшли до своєї висоти в хвили, коли якийсь вуличник, з кусником »смочка« в роті, з капелюхом на бакер, підійшов до нещасливого хлопа і палцем заїхав єму майже під сам ніс, добуваючи при тім з свого горла такий звук, якого звичайно уживаємо до дражнення собаки.

— Товпа заревла з радости. Починок подав ся в зад перед палцем і заслонив лице капелюхом.

— Аджи-и-и! — шипів вуличник, захоочений одобрєнем товпи.

— Аджи-и-и! — і сунув до лица з п'ястуком.

Але в тій хвили знов стало ся чудо.

Якийсь молодий чоловік продер ся крізь товпу, глянув на Починка, на тих, що докола него стояли, а потім як не зачне їх гань-

бити, то всі аж голови до долу по-спускали.

Починок не розумів, але так йому здавалося, що він їх ганьбить за те, що замість поратувати старця, відпровадити його на поліцію, знущалися над ним не знати за що. Тоді десь і поліцаї взялись і нуж розпитувати, що ту такого. Але молодий чоловік взяв Починка під свою опіку.

— Звідки ви? — запитався, та Починок не хотів говорити, бо боявся знов якого підступу.

— Щож ви не розумієте мене? — питався у друге. — Хочете, щоб вас даліше штуркали, то не говоріть.

— Ой папоньку! — почав Починок. — І знаю і розумію, але тоті поганці так мене застрашили, що до слова прийти не можу. Василь Починок зветься. Родом з Рехтина. Батько мій Гринько сидів на тій самій хаті, що я і вживав то саме

поле і дід мій також. А они тепер кажуть, що то не моє і хотять мене прогнати. Якось по Різдві, під вечір...

— Так ви о ґрунт процесуєтесь з двором — перебив єму пан — а тепер на авдиєнцію прийшли. Правда?

— Таже так. Басістий порадив. Він ту у війську служив і на варті в бурґу стояв. Він всім добре радить.

— Такий видко мудрагель як ви. Закладайте капелюх і ходіть зо мною!

Але Починок не слухав і не йшов.

— Ходіть-же!...

— Не можна паноньку. Ніяк не можна. З паперами прийде. На послуханє підемо.

— Та коли? Тепер, в вечір?

— Або я знаю. Так він казав.

— Хто такий той він?

— Та той, що гроші забрав і за письмом пішов. Без письма, казав, не пустять.

Др-а О. Фелікса
у Львіві.

— А багато забрав на тоє писмо?

— Таже багато. Мало що лишив.

— Будете єго виділи як своє власне вухо. Дурний би був вертати. Щастє єго, що трафив на дурного хлопа. Не маєте що чекати. Єго не дочекаєтесь певно. Хиба вас хто до решти обідре. Ходіть зо мною.

Починок все таки стояв.

— Ходіть же, бо вас поліцаї заберуть.

Зо страху перед поліцаями пішов.

Чим дальше йшли, тим гірша розпука обгортала єго. Надія лишила ся за ним, десь згублена, десь затрачена, така, що пішла і не вертає.

Прийшли в мури старі і понурі. За хвилю їх обступили самі молоді »ксьондзи« і витали Починка, як не знати якого знатного гостя. Ви-

питували єго, з котрих сторін і що там чувати. Та на жаль, не довідали ся багато. Починок, понад свій ліс і понад Рехтин, мало що знав більше від питомців семинарії, котрі перебували у Відни, далеко від своєї вітчизни. А всеж таки они заняли ся щиро бідним хлопом. Примирили єго у себе, нагодували і напоїли.

На другий день повели до бургу, але тамки сказали їм, що найяснійшого монарха нема у Відни і що доперва за якийсь час поверне. Починок чекав в семинари, дякуючи з цілого серця тим добрим людям, що єго до себе притулили. Одно лишень непокоїло старого. Донька і жінка. Они навіть не знають, де він подів ся.

— Так минуло більше як тиждень. Аж одного разу прийшла вістка, що найяснійший монарх приїхав.

Починок врадував ся дуже.

Деж-то, другий тиждень сидіти на чужій ласці і без роботи! Цілу ніч майже не спав старовина, дожидаючи рана.

Аж і ранок прийшов. Та волів не приходити!

Починкови сказали те, що му-сїли.

З таким ділом, як єго, не допускає ся нікого.

Бідний чоловік мало не зійшов з ума.

Ані розрада, ані потїха, ні щирі слова не помагали.

Надїя, котрою він жив, завела єго. Якби був молодшим, то засу-кав би рукави, взяв би ся до праці і за кілька лїт може придбав би дещо. Як ні, то заробляв би хоть тільки, що на жите потреба. Але що робити старцеві німїчному, у котрого нараз відберуть все: кришу над головою, нивку родючу, ба й віру у справедливість на сьвітї? Що?...

Кілька днів перележав Починок та завдяки заходам і доглядові добрих людей подужав.

Они постарали ся о карту на залізницю, скинули ся по кілька нових на дорогу та випровадили на дворець. — — — — —

Так вертав Починок може тим самим возом, що приїхав і з тим самим, з чим їхав. Та ні! Ще біднійший став він тепер. Послїдну крихітку надії і віри відняли у бідного старця.

* * *

Був осінний вечір, а осінь була пізна; без блисків сонця, без усьміхів завмираючої природи. Німа, тупа, бездушна. Лиш вітер вив, ревів, кидав собою, якби плакав за літом. На небі розтаборили ся хмари і росили дощем. Чорний, обдертий з листя ліс, дрімав оповитий тугою. Туга висїла у воздуху, в ше-

поті сухого листя, в шумі гіляк.
Туга була всюди.

Була вона і в серцю Починка
що саме тепер втомленими ногами
наближав ся до рідної хати. Ще й
яка туга! Як гадюка їдка і як ніч
чорна.

З яким лицем він стане перед
ними і що їм скаже? Що? — Хо-
див шукати правди. І найшов. А но
гайд, жінко, бери і ший дідівску
торбу та іди моміж люди, а ти
дочко за поводитора станеш! От
яка правда. А як ні, то на по-
розі лягайте і стережіть тої хати
як пси. Не дайте єї, не пустіть во-
рога до неї!!

А вітер вив і ліс шумів своєю
вечірною тугою.

Рад був, що почув єї, тую лі-
сову музику. Колись колисала вона
єго до сну; разом з тими деревами
ріс, слухав їх бесіди чарівливої. Та
не до сну було єму теперки і не до
мрій. Ту ходило о жите. Ходило

о спосіб, як жити двоїм старим людям, що нараз остали без способу до життя. Остали з донькою, що не знає ні сьвіта, ні людей, що крім ліса, неба над лісом, цвітів і птахів в лісі, нікого не розуміє і ніхто її не розуміє.

Ішов, хитаючись як п'яний, бо в ногах сили не стало. Від дерева до дерева снував ся, бо ніч робила ся чорна. Стежки, що власними видоптав ногами, не пізнавав, губив сліди власні.

Що буде? Що буде? — питав ся єго ліс, питав ся вітер, питала ся ніч чорна.

Най буде, що хоче, а за хвилю він стане між своїми, спічне на власній постелі.

Остатками сил добрів на поляну. Ось і вона, як море пітьми, а за нею як чорний мур — сосновий ліс, а на нїм як пляма ще чорнійша хата.

Та чому сьвітла не видно? —

Може гроший на нафту не мали
А деж ворота, чи єго осліпило, чи
память відняло, де від подвіря во-
рота? Нема воріт, нема дверпй
від хати, гей люди, де ви, де ви,
що ту такого. чи татари напали,
жінко, доню, де ви?

Тихо.

Впав до хати, по стїнах рука-
ми мацав, постелї, скринї шукав —
не найшов. Пригадав собі, що сїр-
ники в кишени має; виняв, засїр-
кав, глянув.

Пустка. По земли гній, солома,
мерва. Сам собі не вірив, протер
рукою очи і єще раз глянув: гній,
солома, мерва. Постояв хвилю,
прийшов до себе, шукає. Всї кути
порожні. Нігде нікого. Ще один
сїрник зачіркав і за піч глигнув.

В самім кутку, на якійсь шма-
тинї, притулена до стїни, сидїла єго
донька. Крикнув — протерла очи.
Припав до неї, за рамена вхопив

і тряс як потопельником: де мама, кажи, де мама!?

Дівчина вибалушила очі і белевділа незрозумілі слова: Мами нема. Померли. З двора парібки прийшли... Викинули нас... Ми не давали... Мамуню поховали, мене забрали в село, але я втікла.

Відтрунув її, якби що винна була, потім до вікна кинув ся, до дверей, потім вернув і на серед хати як колода звалив ся...

Шум осіннього вітру заглушив рев людського плачу.

Короткий се був плач, але дикий, безсильний, встеклий.

Рано, як сонце встало і сьвіт побілило, пішов Починок на цвинтар. Шептав молитву і шукав жінчиної могили.

Не трудно найти. Стояла сьвіжа, недрипована, без хреста. Так, якби ще що сказати хотіла, або чогось ждала і тому не замкнула

ся на віки. Кляк, потім хилив ся все низше і низше, аж припав, при-тулив ся до неї.

Лежав і говорив з небіжкою. Опрощення просив. Жалував, що пішов, а єї лишив стару та хору. Навіть не сказав, куди йде, але була би не пустила, а він імав ся як потопаючий бривти. Не вдало ся. — Не винен... Радив, щоби лежала спокійно. О доньку подбає, поки зможе. А потім? Абож нема тільки всякого сотворіня бездомного і без-приютного, буде й она жила!

Так потїшав жінку, а сам був безутїшний.

Поки правував ся, ходив, їздив, поти жив, а нинї?

Як ту жити нинї?... Мимохіть глянув на струнку березу. А вона так, якби хилила ся до него, наги-налась, до себе просила, словами промовляла: Ходи. Одна хвилина муки, а там спокій. Бог простить. Не гай ся, ходи!...

Що? Він? За яку кару, за яку провину? Ний вішають ся другі, то-ті, там, ний вдавлять ся єго кривдою.

І так, якби сам себе злякав ся, скочив на рівні ноги і не пішов, а побіг до дому.

Ту нараз нова сила вступила в него. Від ранка до ночі шнирив і шнирив, сокири з рук не попускав. Тесав, плішив, збивав.

Ану пайби му хто дорогу заступив, побачив би!

Обоє з донькою повносили до хати лави, скриню, постіль, що порозкидана була геть далеко та понижена. Поладили, як годен було і зараз в хаті стало веселійше. Лиш дверий і вікон не найшли. — Забрали розбійники з собою. Забрав би їм чорт розум і сумління!

Тимчасом причіпив Починок якось дверці з шпичини, а вікно донька решетом старим заткала та ону-

чами пообтулювала. Ніч зночували в хаті. Як пани.

— Ще такого права не було, щоби чоловік власної хати кидав ся. Хіба мене вбеш, а по доброму не пущу. Не довго грозив, бо сон єго знеміг. Але цілу ніч воював на постели. Кричав, руками вимахував, грозив, що голову розчерепить на двоє. Над раном згадав дорогу до Відня і втих. »Нема права, нема правди«, белендїв як дитина, потім знеможений якимсь страшним безсилєм заснув.

Але на рано знов прийшов до сили і до бути.

Давав облад хаті і грозив. Обое з донькою викопували бульбу і носили до ями. Двигав, аж плечі тріщили, і здавало ся єму, що то влісі сухе гіле тріщить. Тоді ставав і грізно дивив ся по доріжці. »Няй стрібуйє!«

Цілий город перерили до чиста. Де яка бульба, бурак або мор-

ква — забрали. Наквасила донька борщ, насїкла канусту. Голоду не боять ся.

— А тепер ґаздине сиди і пильнуй хати, а я піду на заробітки. Чей добрі люди не відцурають ся мене. За дурно не хочу. Ще я зароблю.

Соромно було старому з цїпом ставати у чужій stod мї. Такий ґазда! Але ставав і бив; бив, якби то не сніп, а его біда лежала.

— Ще ви у Відни не забули цїпивном махати — казали хлопці. — Ану на, добре его, раз, два, три, раз, два, три, луп, цуп, цуп!

Бив аж стодола драбанта скакала, аж сусідські будинки стогнали, аж в дворі шиби дріжали.

Так бив. А як прийшло солому стрясати, то сїдав і кашляв. Довго, довго.

— Ще-бисьте парїбка завстидали, якби не кашіль — сьміяли ся хлопці і знов ставали в трійню і

били аж в дворі чути було — луп, цуп, цуп, луп, цуп, цуп.

Так розжили ся на ново. Донька гадала, що з поворотом батька поверне і давне добро. А єму знов почала надія займати ся як той слабонький блудний огник у мраці, на болони. А може, а може, а може... Не втерпів, пішов до адвоката. Та замість поради набрав ся ганьби. — Старий а дурний.

Чого єму до Відня? Поїхав а ту єго засудили в контумациї і вже. Сам собі винен!

— Паноньку добрий, а хібаж я собі ворог. Таж тільки тягнуло ся тай тягнуло, всьо з мене витягнуло, гадав, що скорше скінчить ся.

— Ну тай скінчилисьте. А тепер собі ідїть, бо я часу не маю.

Не ви один на сьвітї.

Від порога завернув ся і спитав: То вже нема ніякої надїї, нема ніякого ратунку?

А було в єго голосї тільки бо-

лю, тільки якоїсь страшної розпукки, що адвокат схилив голову і відповів несьміло. »Як маєте нові докази, то збирайте, а тимчасом не вступайте ся з хати«.

Був вдячний і за те.

Минуло кідька неділь. Прийшов і Михайло. Не прийшов, а приїхав на білім кони. Прийшла зима. Привела з собою мороз і свіг, короткі дні а довгі ночі, молодим танці і вечерниці а старим кольки і кашіль.

Лежить Починок і дивить ся то на вікна то на двері. Двері від овечого хлівця і вузкі і короткі а вікно, сьміх людям сказати. Аж єго нема. Так би встав, так би обладив, та нема ані гроший ні сили. Лежить і згадує колишні часи і колишних людей. І помагав їм і годив, а они забули про него, бокують як від зарази. Кождий про се-

бе дбає, двора боїть ся. Хворосту не дістане. А ти старий сконай, заковезни, най тебе свіги засиплять, най тебе зьвірі з'їдять, що то кого обходить. Добре тобі так! Було не вганяти ся в право, було не міряти ся з паном, ти-ж не дитина.

Згадує — коли чує — гамір. На лісовій дорозі чути хрупіт чобіт, бренькіт пил і далеку розмову. Могли то бути рубачі, могли люди їхати по стоси, і не знати чого той гамір затрівожив старого.

Притулив ухо до віконця і слухає. Голоси йдуть, все ближше і ближше. Вже минули стару дуплаву липу, вже порівнали ся з городом, вже настигають до хати. За хвилю будуть близь вікна. — І очі старого вилізли зпід густих бровів та сіли на верха. Ждали. За хвилю справді щось майнуло, одна бараняча шапка, друга, трета. Хотів вставати, замикати двері, хотів класти ся на порозі, не пускати, а по-

тім лиш обернув ся до стїни і ждав.

Чув, як увійшли в сїни, як говорили щось, радили, як називали єго борсуком, хріном спорохнїлим, як вкінци кашляючи всунули ся до хати.

Починок ждав — пай буде, що хоче.

А они якби не знали, що робити, посїдали. Повиймали тютюн і позакурювали люльки.

— Спить.

— Вдає.

— А може вмер.

— Підкури єго Микито — то встане.

— Гей дїду. А вставайте но. Вже сонце май-май підігнало, а ви спите. Час полуднувати! Бесїдам не було кінця. Жартами хотїли всьмілити себе до поганої роботи.

— Ну хлопці, годї ждати. Берім єго з лавою тай тащім!

Приступили до лави і хотїли

брати. Але старий підвів ся і дивлячись на них встеклими очами просив.

— Люди добрі! Лишіть мене! Дайте, най сконаю! Що я вам завинив, люди!

— Ми слуги паньскі — відповіли єму. — Наша річ слухати. Кажали зруйнувати хату, так зруйнуємо. Наше діло служба!

І вже піднесли єго і пустили ся нести.

— Лишіть, кажу! Лишіть! Тікайте з моєї хати. Я ту пан!

— Зсунув ся з лави і з сокирою стояв в куті.

Але они кинули на него єго власний кожух, а потім міх з соломою з постелі, а потім веретами закидали єго і знеможеного, як дитину в повитку винесли з хати.

Далеко в лісі, на окопі положили старого.

Звідси дивив ся, як руйнували хату. Чув, як тріщали крокви, видів,

як валили ся стіни, як летіли сніпки на лїс, як потім дерева захитались і падали на себе з пекольним лоскотом і гуком. Весь лїс звалив ся на одну велику, височенну стирту і поховав під собою і єго і двір і весь сьвіт. . . .

Коли збудив ся, чув, що якось му в голові неясно.

Так як би там хто вітру надув, або пороху насипав.

На силу хотїв усі кутики перетрясти та відсвіжити пам'ять, але не міг.

Аж як на хату глянув — зрозумів всьо.

Патик на патику не остав ся. Лиш комин розвалений сторчав, лиш соломі зі стріхи розносив вітер, лиш глина, вапно і дерево валило ся безладно. А небо, як би затерти хотіло той гидкий злочин, пустило в ночі сніг і припорошило то всьо, зарівнало білою, холодною мукою.

Глянув і брови підлізли в гору, очі розтворили ся широко, як би вискочити хотіли, а біле, розкуйовдане волосє насторошилось і шпильками впивало ся в мозок. Кождий волосок колов єго з окрема. Блискавками некучими літали спомини вчашної днини по всіх закутинах мозку, гонили, шпигали, кололи. А потім збігли ся разом, счіпили ся і бухнули об череп — раз, другий, третій.

Схопив ся за голову руками і упав горілиць на землю. Донька обтулювала єго лахами старими і змїтала сніг з єго одежі, з лиця і з волося...

Коло полудня підвів ся і став. Всі кости позгинали ся в сугавах, а лице поморщилося в безчисленні морщини. Виглядав як грушка, що довго, довго не хотіла попустити ся гилі, аж таки єї мороз зварив, а вітер стряс на землю.

І тепер вона покотить ся ще

крихту і стане — на віки зупинить ся.

Не кажучи нічого, вигребував з під снігу крокви та латє, зносив сніпки розвіяні по поли.

Дрімав, заточував ся, падав, але роботи не попустив. Потім донці казав сніг промести і на тім місци, де колись була сьвітлиця, звели буду, таку як садівники по садах ставлять, або вартівники нічні.

Пообкладали соломою та мервами і попідпирали дрючками. Останками сил будував ту нову хату і не знав, як і на що її ставить. Одно лиш тямив »не дати« і та одна тямка була для него всім.

Як ніч запала, буда стояла готова. Надлетів вітер, побачив її і хотів рознести. Розігнав ся раз, другий, затріщала слабонька будовля, затремтів її будівничий. Але вітер пожалував єго. Лиш засьміяв

дико, захихотів та побіг в ліс ломити дуби.

Потім донька якусь постелю зробила і положила старого. Лежав і тупо глядів перед себе. В жилах раз мав огонь, раз лід. То морозило єго, то знов в огонь кидало. А в голові все шум і шум. Щось там перевертає ся, бурить ся, бушує. Жаль, біль, злість і розпука счіпили ся разом в один гадючий клубок. А розв'язати єго, розмотати — не годен. Ого! Пропало... Лиш та одна гадка »не дати« та одна цїпить єму в мозку як цв'юк. »Не дати« шипить спеченими устами, шипить так довго, аж увесь сьвіт сїріє, тоне, гине і лиш одно »не дати« горить у ньому кривавими огнями, реве пекольним ревом.

В тім — щось спалахнуло. Побачив стїни шатра і видїв, як крізь двері вливав ся сьвіт. В шатрі зробило ся ясно. Та ясність облила і єго і вдерла ся до мозку. Ось то

не буда нужденна як для собаки,
а хата, господарска хата.

В ній жінка пильна, роботяща
і двоє дітей.

Донька тиха, спокійна, як лісо-
ва квітка, син жвавий як сернюк.
В стайни худібка, в поли збіже зо-
лотом переливає ся до сонця.

То єго хата, єго худібка, єго
збіже, єго родина, єго жите...

Жите важке, робуче, невго-
монне. Але жите...

Аж ту велика, яструбина рука,
блискуча від золота і дорогих ка-
мінів, всуває ся у єго хату і затис-
кає свої ostrі кігті.

Він не дає, боронить ся, бла-
гає, просить, всі сили добрі на по-
міч взиває — не помагає.

Вступити ся не хоче. Де прав-
да, правда, гей люди, де правда?
І він сїдає на чорну потвору і го-
нить в сьвіт шукати тої правди —
нема! А яструбина рука загортає

у свої шпони єго добро, єго жите... Не дати, не дати, не дати! — кричить і кидає собою. І знов шум і знов гамір і знов біль, злість і розпука вють ся у єго мозку як гадючий клубок і палять єго і смажать і мішають. А потім дують на него подувом ледяного вітру і морозять у лід мутний і сїрий.

Перед будою горить огонь. Біля него клячить донька і молить ся. На мрачнім небі виринають зорі, мерехтять і никнуть. З села доходить далекий, глухий гамір. Деколи завие собака, запіє когут, заблеє вівця і знов тихо.

Лиш огонь палахкотить непевно і топить сніг докола себе і зорі мерехтять на небі.

В тім якийсь гамір в лісі. Рушають ся гиляки, дерева нагинають ся до себе.

Зразу з легка, полегоньки, якби щось шептали між собою, потім, боють ся галузями, махають ними

як руками, вють ся, стогнуть, виють.

Підвів ся, кости запекли, заболіли, спер ся на руках і слухав. Руки дріжать, голова хитає ся з боку на бік, по жилах йде мороз і лід.

— Так — то вони. Ідуть дорогою з села в ліс... То не вітер ко-
тить листєм і снігом... то вони. Не
дерева то гилями хитають, лиш во-
ни вимахують руками і грозять,
що викурять старого борсука з єго
ями, а доньку заберуть на фільва-
рок...

Чого вони хочуть, що він їм
винен? Боже великий, послідний
берліг йдуть забрати від него!...

А він не дасть, ний стрібують,
не дасть!...

В голові гадючий клубок ко-
тить ся все скорше і скорше, в
жилах огонь мішає ся з ледом
і скверчить, скверчить, перед оча-
ми блискавки літають і червоні
платки і золоті птахи.

Запер ся ногами, затріщали коліна — встав. Очи впер в стовп, руки зняв у гору і якби цілим тілом грянути хотів на ворога — так йшов. Ступив крок, другий, захитався, земля закрутила ся під ногами і тарахнув головою в землю.

— Не дати, не дати! — ревів на всю буду.

Донька припала до него і трусила єго.

— Тату, тату, що вам! Я зараз, сьвітла!

— Не тра, няй очами сьвітять. Подай сокиру.

Скорше, скорше, я не дам, не дам, не дам!!

Донька кинула ся відчиняти приставлені ворота.

Трунула і показало ся зимове, сіре небо. В буді стало яснійше.

— Ось вони! На — рубайте мене, тніть, а я не дам. Бо то моє, моє, моєське, не — дам!

І зарив ся худими пальцями
у землю і затискаючи зуби, аж кров
і піна виступала, сичав — не —
дам!

Не-д-а-а-м! захарчав і замовк.

Донька принесла води і силу-
вала ся влити в сині, заціплені
губи.

З надвору доходив голос вітру
і сумний та сумний шум дерев.

R

P
A 3481^y